

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ЕКОНОМІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСІВ І КРЕДИТУ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЛІ ПОДАТКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – перший (бакалаврський)

Виконала:

студентка 4 курсу групи 472-2
денної форми навчання
спеціальності 072 «Фінанси,
банківська справа та страхування»

Пацан Юлія Миколаївна _____

Керівник:

доцент кафедри фінансів і кредиту

Абрамова Алла Сергіївна _____

*До захисту допущено на засіданні кафедри
протокол № _____ від _____ червня 2026 р.*

*Завідувач кафедри фінансів і кредиту
_____ доц. Харабара В.М.*

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	6
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЛІ ПОДАТКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	6
1.1. Сутність сталого розвитку національної економіки та його взаємозв'язок із податковою політикою	6
1.2. Податки як інструмент забезпечення сталого розвитку: функції, механізми та вплив на економіку	11
РОЗДІЛ 2	17
СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА РОЛІ ПОДАТКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ	17
2.1. Аналіз податкових надходжень та їхнього впливу на соціально-економічний розвиток України	17
2.2. Оцінка податкового навантаження та проблем функціонування податкової системи України	28
РОЗДІЛ 3	35
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПОДАТКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ	35
3.1. Практика застосування податкових інструментів для забезпечення сталого розвитку в країнах ОЕСР	35
3.2. Стратегічні напрями реформування податкової системи України відповідно до цілей сталого розвитку	42
ВИСНОВКИ	51
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55
ДОДАТКИ	61

ВСТУП

Податкова система є базовим елементом фінансової архітектури держави, що забезпечує формування бюджетних ресурсів і створює умови для реалізації економічної та соціальної політики. Податки виконують не лише фіскальну функцію, але й виступають важливим інструментом регулювання економічних процесів та стимулювання збалансованого розвитку національної економіки. У контексті дослідження теоретичних основ ролі податків у забезпеченні сталого розвитку особливого значення набуває їх вплив на довгострокову економічну стабільність, соціальну справедливість та екологічну рівновагу.

Актуальність теми дослідження зумовлена декількома ключовими чинниками. По-перше, в умовах воєнного стану податкові надходження стали головним внутрішнім джерелом фінансування оборони та підтримки макроекономічної стабільності, проте навіть їхнє рекордне зростання - з 1 203,54 млрд грн у 2023 році до 2 015,82 млрд грн у 2025 році - не забезпечило бюджетної самодостатності, а бюджетний дефіцит зберігається на рівні близько 18% ВВП. По-друге, євроінтеграційний курс України та процес вступу до ОЕСР докорінно змінюють вимоги до архітектури оподаткування: гармонізація з директивою ATAD, запровадження механізму Pillar Two, адаптація до вимог СВМ та реформування спрощеної системи потребують переосмислення підходів до фіскальної політики з позицій сталого розвитку. По-третє, масштабна тіньова економіка, яка за різними оцінками охоплює від 25% до 45% ВВП – робить критичним питання розширення реальної бази оподаткування, оскільки саме вузькість цієї бази, а не рівень окремих ставок, є першопричиною хронічного фіскального дефіциту.

Теоретичним підґрунтям дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних науковців у сфері оподаткування та сталого розвитку, зокрема Дж. Стігліца, який обґрунтував роль фіскальних інструментів у коригуванні ринкових диспропорцій, А. Пігу – розробника концепції «коригувального» оподаткування зовнішніх ефектів, Т. Пікетті – дослідника перерозподільної функції

прогресивного оподаткування, а також А. Лаффера і Дж. Міррліса у питаннях оптимального оподаткування. Серед вітчизняних науковців суттєвий внесок у дослідження економічної та інституційної сутності податків здійснили В.Л. Андрущенко, В.М. Федосов, І.А. Майбуров, З.А. Атаманчук та Ю.В. Тимчишин, наукові доробки яких розкривають різні аспекти функціонування фіскальних систем та їх взаємозв'язку з розвитком національних економік. Питанням практичного оцінювання ролі податкової системи у фінансуванні ЦСР присвячені також аналітичні матеріали Центру економічної стратегії, CASE Україна та Лабораторії законодавчих ініціатив, у яких обґрунтовано роль детінізації, реформи ССО та вуглецевого оподаткування як стратегічних пріоритетів.

Метою дипломної роботи є комплексне дослідження теоретичних і практичних аспектів ролі податків у забезпеченні сталого розвитку національної економіки, оцінка динаміки, структури та ефективності фіскальної системи України в умовах воєнного стану, а також розробка практичних рекомендацій щодо стратегічних напрямів її реформування з урахуванням міжнародного досвіду країн ОЕСР та євроінтеграційних зобов'язань.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких завдань:

- розкрити сутність сталого розвитку національної економіки та дослідити його взаємозв'язок із податковою політикою;
- дослідити функції та механізми впливу податків на економічний, соціальний та екологічний виміри сталого розвитку;
- здійснити статистичну оцінку динаміки та структури податкових надходжень бюджету України за 2023–2025 роки та проаналізувати їх вплив на соціально-економічний розвиток;
- оцінити рівень податкового навантаження та провести порівняльний аналіз структури бюджетних видатків за класифікацією COFOG відносно країн ЄС;
- визначити ключові проблеми функціонування фіскальної системи, зокрема масштаби тіньової економіки та диспропорції у розподілі навантаження

між секторами;

- узагальнити практику застосування податкових інструментів для забезпечення сталого розвитку в країнах ОЕСР та обґрунтувати стратегічні напрями реформування податкової системи України.

Об'єктом дослідження є фінансово-економічні відносини у сфері оподаткування, що виникають у процесі мобілізації, адміністрування та розподілу фіскальних ресурсів в умовах воєнного стану та євроінтеграційних трансформацій.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методологічних та практичних аспектів функціонування податкової системи України як інструменту забезпечення сталого розвитку національної економіки в контексті порівняльного аналізу з практикою країн ОЕСР та ЄС.

Методологічною основою дослідження є чинна нормативно-правова база, що регулює систему оподаткування України, а також стратегічні документи в сфері сталого розвитку. У процесі роботи використано загальнонаукові методи дослідження, зокрема аналіз і синтез, індукцію та дедукцію, порівняння та узагальнення, а також економічні та статистичні методи обробки фінансових показників.

Інформаційну базу дослідження становлять: статистика Міністерства фінансів та Державної казначейської служби України, ДПС України, нормативно-правові акти, зокрема Закон №11416-д та Національна стратегія доходів до 2030 року; офіційні дані МВФ, ОЕСР та Eurostat; аналітичні матеріали Центру економічної стратегії, Лабораторії законодавчих ініціатив та Програми розвитку ООН; наукові праці вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Робота складається з трьох розділів, дослідження доповнене таблицями та рисунками. Список використаних джерел містить 51 найменування. Додатки включають матеріали щодо функцій податків у контексті ЦСР, проблем екологічного оподаткування та кроків реформування ССО.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЛІ ПОДАТКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

1.1. Сутність сталого розвитку національної економіки та його взаємозв'язок із податковою політикою

На сучасному етапі розвитку світової економіки перед більшістю країн постає проблема забезпечення стабільного та довгострокового економічного зростання в умовах обмеженості ресурсів, посилення соціальної нерівності та зростання екологічних загроз. Традиційні моделі економічного розвитку, орієнтовані виключно на нарощування обсягів виробництва та короткострокове зростання валового внутрішнього продукту, дедалі частіше демонструють свою неспроможність забезпечити належний рівень добробуту населення у довгостроковій перспективі. Саме тому лідери держав і науковці все більше уваги приділяють якісним характеристикам економічного зростання, зокрема його стійкості, соціальній орієнтації та екологічній безпечності. В умовах глобалізації та взаємозалежності національних економік фінансові кризи, пандемії, воєнні конфлікти та кліматичні зміни суттєво впливають на економічну стабільність держав, змушуючи уряди переглядати підходи до формування комплексної державної політики. У цьому контексті особливої актуальності набуває концепція сталого розвитку.

У контексті сталого розвитку особлива увага приділяється соціальному виміру економічного зростання. Жодні економічні вигоди не можна визнати доцільними, якщо зростають показники захворюваності, інвалідності та смертності населення, погіршується його фізичне і психічне здоров'я [28].

У науковій літературі існує низка підходів до визначення сутності сталого розвитку. Класичним і найбільш цитованим визначенням сталого розвитку є визначення, сформульоване у Звіті Брундтланда, відповідно до якого сталий

розвиток - це розвиток, який відповідає потребам сьогодення, не ставлячи під сумнів здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби [28]. Звіт містить дві ключові концепції: по-перше, концепцію «потреб», зокрема основні потреби бідних світу, яким слід надавати найвищий пріоритет, і, по-друге, ідею обмежень, накладених станом технологій і соціальної організації на здатність довкілля задовольняти сучасні та майбутні потреби. Ці положення підкреслюють необхідність соціальної справедливості та відповідального використання ресурсів у процесі розвитку.

За Атамчуком З.А та Тимчишиним Ю.В., сталий розвиток – це збалансований розвиток економіки, екології та суспільства, ощадливе використання екосистеми планети тощо. Науковці наголошують, що стратегія сталого розвитку є однією з ключових і пріоритетних у всіх галузях промисловості, народного господарства та економіки, а її принципи та основні положення спрямовані на досягнення гармонії між зростанням економічних показників, стабільністю в соціальній сфері, охороною довкілля, забезпеченні миру та безпеки [1].

Водночас концептуальне трактування сталого розвитку було закріплене на міжнародному рівні. За Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, сталий розвиток – це підхід до зростання та людського розвитку, який має на меті задовольнити потреби сьогодення, не жертвуючи здатністю майбутніх поколінь задовольняти власні потреби [3]. Мета полягає у створенні суспільства, де умови життя та ресурси відповідають людським потребам без підриву цілісності планети, а сталий розвиток має на меті збалансувати потреби економіки, довкілля та суспільства. Таким чином, ідея сталого розвитку закріплює необхідність рівноваги між економічним прогресом та соціально-екологічною відповідальністю.

Варто зазначити, що сталий розвиток насамперед передбачає:

- 1) поліпшення якості життя людей у тих межах господарської діяльності, яка не призводить до руйнування природного механізму регуляції довкілля людей та його глобальних змін;

2) адаптивність, гнучкість, ефективність національної економіки відповідати глобальним викликам; повертати економічну систему до динамічного та продуктивного стану;

3) здатність швидко відновлюватися після потрясінь;

4) можливість мінімізувати ризики значних коливань соціально-економічних процесів, забезпечуючи тривалість збереження певного рівня параметрів господарських систем та ефективність виробничих потужностей [8].

Операціоналізація концепції сталого розвитку відбулась у вересні 2015 року, коли на Саміті ООН зі сталого розвитку було ухвалено 17 Цілей сталого розвитку та 169 завдань у складі «Порядку денного у сфері сталого розвитку до 2030 року» - нового плану дій, метою якого є виведення світу на траєкторію сталого та життєстійкого розвитку. 17 ЦСР є інтегрованими - вони визнають, що дії в одній сфері впливатимуть на результати в інших, і що розвиток має балансувати між економічною, соціальною та екологічною стійкістю. Зміст усіх 17 цілей та їх зв'язок із податковою політикою систематизовано в Додатку А.

Україна приєдналась до глобального процесу сталого розвитку, і Урядом у 2024 році схвалено розпорядження, яким затверджено національні завдання, індикатори їх досягнення, цільові значення до 2030 року та визначено координаторів по кожній ЦСР [45]. Загалом 17 цілей та 86 національних завдань інкорпоровані у 145 нормативно-правових актів Уряду, на реалізацію яких спрямовано 1052 завдання та 3465 заходів [45].

Реалізація концепції сталого розвитку неможлива без формування ефективного економічного механізму державного регулювання, здатного забезпечити баланс між економічним зростанням, соціальною стабільністю та екологічною безпекою. У цьому процесі держава відіграє ключову роль, використовуючи систему фінансових інструментів, серед яких особливе місце займає податкова політика. Як зазначає Дж. Стігліц, саме фіскальні інструменти дозволяють державі коригувати ринкові диспропорції та спрямовувати економічний розвиток у суспільно бажаному напрямі [48]. Через податкові механізми відбувається перерозподіл ресурсів у межах національної економіки,

формуються стимули або обмеження для господарської діяльності, а також створюється фінансова база для реалізації довгострокових стратегій розвитку.

Податкова політика у сучасних економіках дедалі більше розглядається не лише як фінансовий інструмент наповнення бюджету, а як засіб активного впливу на економічну поведінку суб'єктів господарювання та домогосподарств. За теорією економіки добробуту, податки можуть використовуватися як інструмент коригування зовнішніх ефектів і стимулювання суспільно корисної діяльності [45]. За допомогою диференціації податкових ставок, надання податкових пільг і преференцій, застосування податкових санкцій держава може стимулювати розвиток пріоритетних галузей економіки, інноваційну діяльність, енергоефективність, впровадження екологічно безпечних технологій, а також сприяти зменшенню соціальної нерівності. У такому розумінні податкова політика стає важливим інструментом реалізації економічного, соціального та екологічного вимірів цілей сталого розвитку (далі – ЦСР).

Економічний вимір сталого розвитку тісно пов'язаний зі здатністю податкової системи забезпечувати стабільні та прогнозовані бюджетні надходження, мінімізуючи при цьому негативний вплив податкового навантаження на інвестиційну активність і діловий клімат. Емпіричні дослідження останніх років показують, що підвищення рівня освіти населення не лише формує вищу податкову культуру, а й сприяє усвідомленню громадянами своєї відповідальності за наповнення державного бюджету та за стабільність національної економіки [47]. Освічене населення частіше розуміє соціальну роль податків, менше схильне до ухилення від оподаткування та активніше підтримує легальні економічні практики. Це, у свою чергу, призводить до поступового скорочення масштабів тіньової економіки, оскільки знижується попит на нелегальні схеми, а підприємці та домогосподарства більш охоче працюють у правовому полі [27]. Крім того, високий рівень податкової культури сприяє кращому дотриманню податкових норм, зменшенню ризиків конфліктів між платниками та державою, а також стимулює прозорість і передбачуваність податкової системи. Рационально побудована податкова

політика створює умови для довгострокового економічного зростання, підтримує фінансову стабільність держави та сприяє ефективному перерозподілу ресурсів між секторами економіки. Водночас надмірний фіскальний тиск або нестабільність податкового законодавства можуть стримувати розвиток підприємництва, поглиблювати тінізацію економіки та знижувати потенціал сталого розвитку [49].

Соціальний аспект сталого розвитку реалізується через перерозподільну функцію податків, що дає змогу державі зменшувати соціальну нерівність і забезпечувати доступ населення до базових суспільних благ. Податкові надходження слугують основним джерелом фінансування систем охорони здоров'я, освіти, соціального захисту та підтримки вразливих верств населення. Застосування прогресивного оподаткування доходів фізичних осіб і пільгового оподаткування соціально значущих сфер, як зазначає Т. Пікетті, сприяє формуванню більш справедливого розподілу доходів у суспільстві та підтримує соціальну стабільність, що прямо кореспондує з ЦСР 10 («Скорочення нерівності») та ЦСР 1 («Подолання бідності»).

Екологічний компонент сталого розвитку також тісно пов'язаний із податковою політикою через застосування екологічних податків і зборів. Теорія «екологічного оподаткування» обґрунтовує необхідність включення екологічних витрат у вартість продукції з метою зменшення негативних зовнішніх ефектів господарської діяльності [7]. Оподаткування забруднення навколишнього середовища, викидів парникових газів і використання природних ресурсів створює економічні стимули для переходу до «зеленої» економіки та безпосередньо реалізує принцип «забруднювач платить» – ключовий для досягнення ЦСР 13 («Пом'якшення наслідків зміни клімату»), ЦСР 7 («Доступна та чиста енергія») та ЦСР 15 («Збереження екосистем суші»).

Отже, податкова політика виступає наскрізним інструментом, що пронизує всі три виміри сталого розвитку – економічний, соціальний та екологічний. Відповідність між конкретними ЦСР і механізмами їх фінансового забезпечення через оподаткування, відображена у табл. 1.1 (Додаток А) і наочно демонструє,

що більшість цілей Порядку денного до 2030 року потребують активної ролі фіскальної системи як у мобілізації ресурсів для їх досягнення, так і у формуванні відповідної поведінкової мотивації для суб'єктів господарювання та домогосподарств. Сталий розвиток національної економіки та ефективна податкова політика є взаємозалежними та взаємопідсилюючими процесами, де якість одного визначає результативність іншого.

1.2. Податки як інструмент забезпечення сталого розвитку: функції, механізми та вплив на економіку

Податкові надходження залишаються основним і стабільним джерелом фінансування державного бюджету, особливо для держав, що обрали сталий розвиток стратегічним пріоритетом. Вони забезпечують ресурси для реалізації соціальних, економічних та екологічних завдань, створюючи фінансову базу для впровадження державних програм. Ефективна система збору податків на всіх рівнях управління дозволяє зміцнити внутрішній фінансовий потенціал економіки, зменшити залежність від зовнішньої допомоги, стабілізувати державні фінанси та покращити здатність держави погашати зовнішні борги, підвищуючи економічну стійкість у разі зовнішніх потрясінь.

В умовах глобальних економічних і соціальних викликів податки перестають бути лише обов'язковими платежами і стають інструментом впливу на напрями та якість економічного розвитку. Ефективна податкова система, підкріплена належними інституційними та нормативними механізмами, формує фінансову та поведінкову дисципліну економічних суб'єктів і створює умови для реалізації принципів сталого розвитку.

У сучасній економічній науці податки розглядаються не лише як джерело наповнення бюджету, а як багатовимірний інструмент державного регулювання, який поєднує фіскальні, економічні, соціальні та екологічні функції. Вони виконують роль механізму перерозподілу ресурсів, стимулюють інвестиційну активність, впливають на поведінку підприємств і домогосподарств, а також

сприяють досягненню цілей сталого розвитку. З огляду на це, у науковій літературі з'являються різні підходи до визначення сутності податку, що відображають еволюцію його функцій та значення у суспільстві. Саме тому доцільно розглянути класичні та сучасні трактування природи податків, аби зрозуміти їх роль у сучасних економічних системах.

У класичній (класико-політико-економічній) традиції податки розглядались як обов'язковий платіж на користь держави, необхідний для фінансування її функцій – оборони, державного управління, правосуддя та інших суспільних потреб. Наприклад, згідно з одним із класичних визначень, податок – це «індивідуальний платіж на адресу держави, обов'язковий і безоплатний» для суб'єктів господарювання та домогосподарств.¹

Чітке формулювання поняття «податок» почало формуватися на початку XIX століття, коли виникла потреба відокремити податки від інших платежів, які мали схожі ознаки. До ключових характеристик, що відрізняли податки від інших видів платежів державі, належали: по-перше, їх односторонній характер, оскільки платник не отримує прямої компенсації у вигляді товарів чи послуг; по-друге, економічна природа платежу, яка передбачає фактичний внесок у грошовій або натуральній формі, на відміну від особистих внесків через працю чи службу; по-третє, обов'язкове спрямування платежу державі або органам місцевого самоврядування; і, нарешті, цільове призначення платежу - забезпечення фінансування необхідних суспільних витрат та потреб держави.

Сучасна українська економічна школа розвиває це розуміння, поглиблюючи економічну, соціальну та інституційну сутність податків. Так, Андрущенко В.Л. трактує податки як демократичні за процедурою встановлення, але примусові за формою стягнення платежі індивідів і корпорацій, призначені для трансферту фінансових ресурсів з приватного сектора в державний з метою фінансування суспільних, загальнонаціональних і урядових потреб способом, альтернативним емісії та позикам [7].

У свою чергу, Майбуров І.А. підкреслює економічну сутність податків як прямого вилучення державою частини валового продукту на свою користь для

формування централізованих фінансових ресурсів (бюджету). Він зазначає, що податки виступають засобом забезпечення витрат держави, а їх соціально-економічна функція проявляється у перерозподілі частини валового продукту для забезпечення всебічного розвитку людини, суспільства та економіки [7].

Федосов В.М. розглядає податки як специфічну форму, підсистему виробничих відносин і відносин економічного базису [7]. На його думку, вони відображають частину відносин, що виникають на стадії розподілу в процесі розширеного відтворення, і мають вторинний, похідний, перерозподільчий характер.

Основними функціями податків є фінансова та регулююча. Фінансова функція залишається базовою, забезпечуючи акумулювання фінансових ресурсів для покриття державних витрат на оборону, управління, охорону здоров'я, освіти та інші суспільні потреби. Перерозподільна функція податків спрямована на зменшення економічної нерівності, підтримку вразливих верств населення та формування соціальної справедливості через прогресивне оподаткування, пільги та субсидії. Також можна виокремити додаткові функції такі як: регуляторна та стимулююча. Регуляторна функція, у свою чергу, дозволяє державі впливати на економічну поведінку суб'єктів господарювання та домогосподарств, стимулюючи або стримуючи певні види діяльності. Наприклад, податкові стимули можуть заохочувати інвестиції у високотехнологічні та екологічно безпечні проєкти, водночас обмежуючи діяльність, що шкодить довкіллю або створює негативні зовнішні ефекти. Стимулююча функція податків також включає підтримку інновацій, розвиток пріоритетних галузей економіки та підвищення енергоефективності, що сприяє формуванню умов для довгострокового економічного зростання. Поряд із традиційними функціями податків, серед основних з яких вчені виділяють: функцію сукупного грошового еквіваленту, контрольну [2].

Слід відзначити, що у сучасних економічних системах податки виконують не лише класичні функції, а й слугують потужним механізмом для стимулювання та підтримки сталого розвитку. Додаткові функції податків, що сприяють

досягненню цілей сталого розвитку економіки, наочно представлені у Додатку Б.

Насамперед, податки забезпечують ефективне управління податковою інформацією, що дозволяє державі системно збирати, аналізувати та використовувати дані про надходження для планування бюджету та контролю фінансових потоків [15]. Це, у свою чергу, сприяє оцінці податкових потоків з метою забезпечення ресурсами цілей сталого розвитку, оскільки держава може прогнозувати достатність фінансових ресурсів для реалізації соціальних програм, інвестицій у розвиток економіки та охорону довкілля.

Важливим завданням податків є підвищення прозорості економіки та ефективності податкового адміністрування, що сприяє зменшенню тінізації економіки та протидії фінансовим зловживанням, а також забезпечує чесну конкуренцію та стабільність державних фінансів. Одночасно податки виконують роль стимулюючого механізму для «зелених» і соціальних практик, заохочуючи економічних суб'єктів до впровадження енергоефективних технологій, екологічно безпечних способів виробництва та соціально відповідального бізнесу. Важливу роль у цьому процесі відіграє цифровізація податкових систем, яка забезпечує автоматизацію збору та обробки податкової інформації, підвищує прозорість адміністрування, зменшує можливості ухилення від оподаткування та дозволяє швидко адаптувати податкові стимули до цілей сталого розвитку.

Ще одна ключова функція – це забезпечення балансу між прибутковістю і сталим розвитком, що дозволяє підприємствам отримувати дохід, одночасно дотримуючись принципів екологічної та соціальної відповідальності. Податкові інструменти також сприяють покращенню інвестиційного клімату, оскільки оптимізоване податкове навантаження стимулює розвиток бізнесу, інновацій та залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій.

Водночас, податки відіграють вирішальну роль у підвищенні якості життя населення та подоланні бідності, оскільки за їх рахунок фінансуються освіта, охорона здоров'я, соціальний захист та підтримка вразливих верств суспільства. Також податки сприяють стимулюванню відповідальної поведінки економічних індивідів, формуючи в населення розуміння соціальної ролі податкових

зобов'язань, мотивацію до легальної діяльності та усвідомлене використання ресурсів, що в комплексі підвищує ефективність економіки та підтримує сталий розвиток.

Для реалізації функцій податків у контексті сталого розвитку застосовується комплексний податковий механізм, який включає кілька взаємопов'язаних інструментів. Основними механізмами є фіскальні важелі, що акумулюють ресурси для фінансування державних програм у сфері освіти, охорони здоров'я, соціального захисту та інфраструктури, а також податкові стимули та пільги для підтримки пріоритетних галузей, інновацій і «зеленого» виробництва. Разом ці інструменти забезпечують фінансову стабільність, стимулюють екологічно безпечні та соціально відповідальні практики, сприяючи сталому розвитку економіки.

Водночас у сучасному світі, не меншу роль відіграє екологічне та соціальне оподаткування, що дозволяє впливати на поведінку суб'єктів господарювання та населення. Податки на шкідливі викиди, ресурсомісткі виробництва або на товари, що несуть ризики для здоров'я, створюють економічні стимули для дотримання екологічних та соціальних стандартів [37].

Ще одним важливим елементом податкового механізму є підтримка інновацій та модернізації виробництва через податкові кредити, амортизаційні відрахування та інвестиційні пільги, що сприяють впровадженню енергоефективних та високопродуктивних технологій. Поряд із цим цифровізація адміністрування забезпечує автоматизований збір і обробку податкової інформації, підвищує прозорість адміністрування, зменшує можливості ухилення від оподаткування та дозволяє своєчасно застосовувати податкові стимули для підтримки цілей сталого розвитку, створюючи умови для довгострокового економічного та збалансованого розвитку.

У комплексі ці механізми формують єдину систему впливу на економіку та суспільство, забезпечуючи баланс між фінансовою стабільністю держави, розвитком бізнесу, соціальною справедливістю та екологічною відповідальністю. Вони дозволяють не лише акумулювати необхідні ресурси, а й спрямовувати

економічні процеси у русло сталого розвитку, стимулюючи відповідальну поведінку економічних суб'єктів та підвищуючи ефективність національної економіки.

Отже, податки у сучасних економічних системах виконують багатовимірну роль, поєднуючи традиційні фіскальні функції з регулюючими та стимулюючими механізмами для досягнення цілей сталого розвитку. Через податковий механізм, який включає фіскальні важелі, податкові стимули та пільги, екологічне й соціальне оподаткування, підтримку інновацій і цифровізацію адміністрування, держава здатна ефективно впливати на поведінку економічних суб'єктів, формувати прозору економіку та стимулювати інвестиційний розвиток. Такий підхід дозволяє забезпечити баланс між фінансовою стабільністю, прибутковістю бізнесу, соціальною справедливістю та екологічною відповідальністю. У сукупності реалізація функцій податків через зазначені механізми створює умови для ефективного, прозорого та збалансованого розвитку національної економіки, сприяючи досягненню стратегічних цілей сталого розвитку.

РОЗДІЛ 2

СТАТИСТИЧНА ОЦІНКА РОЛІ ПОДАТКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

2.1. Аналіз податкових надходжень та їхнього впливу на соціально-економічний розвиток України

Податкові надходження є базовою фінансовою основою функціонування держави та одним із ключових інструментів забезпечення сталого розвитку, оскільки саме через систему оподаткування формуються ресурси для фінансування соціальної сфери, інфраструктурних проєктів, системи охорони здоров'я, освіти, екологічних програм, оборонного сектору та механізмів економічного відновлення. В контексті Цілей сталого розвитку ООН податкова система розглядається не лише як фіскальний, а й як потужний регулятивний інструмент впливу на поведінку економічних агентів, структуру споживання, інвестиційні рішення та рівень соціальної справедливості.

Програма розвитку ООН (UNDP) у щорічній доповіді ініціативи «Tax for SDGs» за 2023 рік [52] констатує, що «податкові надходження залишаються найстабільнішим джерелом фінансування урядів та найбільш дієвим механізмом залучення коштів для досягнення Цілей сталого розвитку». Водночас розрив у фінансуванні ЦСР, за оцінками ООН, зріс до 4 трлн дол. США на рік, що робить питання внутрішньої мобілізації доходів критично важливим для будь-якої держави. Спільний аналітичний матеріал Платформи зі співробітництва в сфері оподаткування (PCT), підкреслює: «успішні податкові реформи поєднуються з цільовою видатковою політикою, спрямованою на подолання бідності, інвестиції в людський капітал через освіту та фізичну інфраструктуру, а кінцевою метою є покращення добробуту людей та створення умов для зростання й зайнятості». МВФ також встановив емпіричний поріг: країни, в яких відношення податкових надходжень до ВВП перевищує 15%, демонструють значно вищі темпи

економічного зростання та розвитку. Це теоретичне підґрунтя є вихідним для розуміння фіскальної ситуації в Україні, де воєнний стан поставив оподаткування в центр боротьби за виживання держави та одночасно загострив суперечність між короткостроковими потребами фіскальної мобілізації та довгостроковими цілями сталого розвитку.

Для України в умовах воєнного стану значення податкових надходжень суттєво посилилося, оскільки саме вони стали головним внутрішнім джерелом забезпечення безперервності державних функцій, підтримки макроекономічної стабільності та фінансування критично важливих видатків. Водночас динаміка та структура податкових надходжень у 2023-2025 роках відображають не лише процеси фіскальної мобілізації ресурсів, а й глибші трансформації економічної моделі держави в умовах війни та адаптації до принципів фінансової стійкості (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1

Динаміки частки податків і зборів в структурі податкових доходів державного бюджету України за 2023-2025 роки [22]

Показник	2023 рік	2024 рік	2025 рік	Відхилення звітного періоду (+,-) до	
				2023 року	2024 року
1	2	3	4	5	6
Податкові надходження, в тому числі:	1203,54	1647,19	2015,82	812,28	368,63
-ПДФО та військовий збір, млрд грн	206,94	326,09	492,31	285,37	166,22
-податок на прибуток підприємств, млрд грн	143,84	271,14	284,73	140,89	13,59
-рентна плата, млрд грн	60,33	52,43	48,68	-11,65	-3,75
-акцизний податок з вироблених в Україні товарів, млрд грн	92,58	105,21	119,66	27,08	14,45
-акцизний податок з ввезених на митну територію України товарів, млрд грн	74,76	105,2	161,23	86,47	56,03
-ПДВ з вироблених в Україні товарів з урахуванням бюджетного відшкодування, млрд грн	214,64	268,33	306,49	91,85	38,16

Продовж. табл. 2.1

1	2	3	4	5	6
-ПДВ з ввезених на митну територію України товарів, млрд грн	366,16	466,13	542,44	176,28	76,31
-податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції, млрд грн	40,56	48,28	55,98	15,42	7,7
-інші податки та збори, млрд грн	3,73	4,33	4,29	0,56	-0,04

Загальна сума податкових надходжень до державного бюджету України, наведена у табл. 2.1, зросла з 1 203,54 млрд грн у 2023 році до 2 015,82 млрд грн у 2025 році, а приріст становив 812,28 млрд грн, або 67,5%. Таке номінальне зростання є безпрецедентним з огляду на умови повномасштабної збройної агресії та свідчить про суттєве посилення фіскальної спроможності держави. Водночас якісний аналіз структури цього приросту розкриває принципово важливу особливість: він значною мірою сформований не за рахунок органічного розширення економічної бази – зростання кількості платників, збільшення обсягів виробництва або доходів, а внаслідок адміністративно-фіскальних рішень – зміни ставок, перерозподілу надходжень між рівнями бюджетної системи та підвищення адміністративного тиску на наявних платників. Це принципово важливе розмежування, оскільки зростання, що ґрунтується на розширенні бази, формує стійку тенденцію, тоді як зростання за рахунок підвищення ставок є обмеженим у часі та несе ризики зворотного фіскального ефекту.

Найбільш динамічною складовою доходів залишаються надходження від податку на доходи фізичних осіб та військового збору, які зросли з 206,94 млрд грн у 2023 році до 492,31 млрд грн у 2025 році – більш ніж у 2,3 раза. Така динаміка зумовлена кількома взаємопов'язаними чинниками: підвищенням ставки військового збору з 1,5% до 5% наприкінці 2024 року, перерахуванням «військового» ПДФО з місцевих бюджетів до державного, що суттєво збільшило

централізовані надходження без відповідного розширення економічної бази, а також загальним інфляційним зростанням номінальних доходів населення, яке автоматично збільшує суму оподатковуваних виплат. З позиції ЦСР 16 («Мир, справедливість та сильні інститути») посилення надходжень від ПДФО та військового збору зміцнює здатність держави забезпечувати оборонні та соціальні функції, підтримуючи інституційну стійкість у кризових умовах. Водночас слід усвідомлювати, що посилення фіскального навантаження на заробітну плату відбувається в умовах різкого зростання інфляції – за даними МВФ, вона досягла 15,1% у річному вимірі в квітні 2025 року, що суттєво знижує реальні доходи домогосподарств попри номінальне зростання. Таким чином, зростання номінальних надходжень супроводжується погіршенням реального матеріального становища широких верств населення, що формує ризики для досягнення ЦСР 1 («Подолання бідності») та ЦСР 10 («Скорочення нерівності»). Це класична ілюстрація суперечності між фіскальними і соціальними цілями державної політики, яка в умовах воєнного часу набуває особливої гостроти.

Найбільшу питому вагу у структурі доходів бюджету продовжує займати податок на додану вартість, який у сукупності (внутрішній та імпорتنний) у 2025 році становив 848,93 млрд грн, або близько 42% загальних податкових надходжень. Його зростання переважно забезпечено розширенням імпоротної складової – із 366,16 млрд грн у 2023 році до 542,44 млрд грн у 2025 році, а також інфляційним збільшенням вартісної бази оподаткування. Разом із тим активізація адміністрування ПДВ у 2024-2025 роках: розширення використання електронних фіскальних чеків, удосконалення системи моніторингу податкових накладних та автоматизованого контролю дозволила суттєво скоротити масштаби ухилення від сплати цього податку. За оцінками Міністерства фінансів України, лише за рахунок посилення такого контролю бюджет додатково отримував орієнтовно 18-22 млрд грн щорічно, що свідчить про значний потенціал адміністративного вдосконалення без підвищення ставок.

Суттєве зростання податку на прибуток підприємств – з 143,84 млрд грн у 2023 році до 284,73 млрд грн у 2025 році – формально свідчить про відновлення

фінансових результатів корпоративного сектору та підвищення ефективності фіскального адміністрування. Однак ключовим рушієм цього зростання стала зміна ставки для банківського сектору: тимчасово підвищена до 50% за результатами 2024 року та знижена до 25% з 2025 року, ця ставка генерувала непропорційно велику частку надходжень від корпоративного оподаткування. Таким чином, структура приросту є галузево концентрованою і не відображає широкого відновлення прибутковості бізнесу в Україні в цілому. З позиції ЦСР 8 («Гідна праця та економічне зростання») така модель несе в собі внутрішнє протиріччя: з одного боку, вона забезпечує необхідні ресурси для бюджету, з іншого – підвищення фіскального навантаження на бізнес в умовах воєнних ризиків, обмеженого доступу до кредитування та розірваних логістичних ланцюгів може стримувати інвестиційну активність та розширення виробництва, знижуючи тим самим потенціал довгострокового економічного відновлення.

Акцизний податок демонструє зростання як за внутрішніми операціями – з 92,58 млрд грн у 2023 році до 119,66 млрд грн у 2025 році, так і за імпортними, де приріст є ще більш разючим: з 74,76 до 161,23 млрд грн. Таке зростання зумовлене систематичним підвищенням ставок на пальне, тютюнові вироби та окремі імпортні товари, а також реальним збільшенням фізичних обсягів їх ввезення. З позиції теорії оподаткування та сталого розвитку акцизи є одним із найбільш ефективних інструментів так званого «коригувального» або «пігувіанського» оподаткування: оподатковуючи товари, виробництво або споживання яких генерує від'ємні зовнішні ефекти, шкоду здоров'ю чи довкіллю, держава закладає ці суспільні витрати у ціну, тим самим коригуючи ринкову рівновагу в бік більш оптимального розподілу ресурсів. Це безпосередньо корелює з ЦСР 3 («Міцне здоров'я і благополуччя») та ЦСР 12 («Відповідальне споживання і виробництво»). Разом із тим фіскальна орієнтованість акцизів у воєнний період, коли підвищення ставок мотивоване передусім потребою наповнення бюджету, а не свідомим регулюванням споживчої поведінки, посилює залежність бюджету від споживчих податків та обмежує диверсифікацію доходної бази.

Рентна плата є єдиною статтею, що демонструє стабільну спадну динаміку: скорочення з 60,33 млрд грн у 2023 році до 48,68 млрд грн у 2025 році відображає об'єктивне звуження сировинної бази внаслідок руйнування виробничих потужностей, окупації частини родовищ, зниження видобутку та несприятливої кон'юнктури на ринках енергоносіїв. У контексті ЦСР 12 («Відповідальне споживання і виробництво») та ЦСР 15 («Збереження екосистем суші») ця тенденція несе в собі амбівалентний зміст. З одного боку, скорочення доходів від екстрактивних галузей може розглядатися як вимушений крок у напрямку зменшення залежності від природноресурсної ренти, що відповідає загальносвітовій тенденції диверсифікації економік. З іншого боку, ця «диверсифікація» є не результатом свідомої структурної трансформації, а наслідком воєнної руйнації, що не супроводжується компенсаторним розвитком інноваційних секторів. Відтак втрата стабільного джерела бюджетних доходів відбувається без формування повноцінної альтернативи. Податки на міжнародну торгівлю зросли на 38% – з 40,56 до 55,98 млрд грн, що підтверджує посилення ролі зовнішньоекономічного фактора у формуванні бюджетних доходів.

Позитивна динаміка податкових надходжень у 2023-2025 роках свідчить про суттєве посилення фіскальної спроможності держави та здатність податкової системи забезпечувати мобілізацію внутрішніх фінансових ресурсів навіть в умовах повномасштабної збройної агресії. Проте, незважаючи на значне зростання доходів бюджету, Україна продовжувала функціонувати в умовах глибокого структурного дефіциту державних фінансів (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Бюджетний дефіцит та структура зовнішньої фінансової підтримки
України у 2023-2025 рр. [23; 24; 26]

Рік	Бюджетний дефіцит (млрд дол. США)	Грантова допомога (млрд дол. США)	Кредитна допомога (млрд дол. США)	Всього зовнішня підтримка (млрд дол. США)
2023	36,5	11,6	30,9	42,5
2024	40,0	12,6	29,1	41,7
2025	39,3	0,668	51,732	52,4

Упродовж 2023-2025 років бюджетний дефіцит залишався на надзвичайно високому рівні: 36,5 млрд дол. США у 2023 році, 40,0 млрд дол. США у 2024 році та 39,3 млрд дол. США у 2025 році. Це пояснюється тим, що темпи зростання видатків, насамперед на сектор безпеки та оборони, соціальний захист, гуманітарні потреби та підтримку критичної інфраструктури, суттєво перевищували можливості внутрішньої дохідної бази, а самого факту збільшення податкових надходжень виявилось недостатньо для досягнення бюджетної рівноваги. МВФ у доповіді за результатами п'ятого перегляду програми EFF зафіксував: «вирішальна мобілізація внутрішніх доходів є критично важливою для України, щоб задовольнити підвищені потреби у видатках, реагувати на шоки та відновити фінкальну стійкість, що вимагатиме подальших заходів податкової політики, а також зусиль з підвищення рівня дотримання податкового законодавства та боротьби з тіньовою економікою відповідно до Національної стратегії доходів». Оцінки агенства Scope Ratings, консолідований фінкальний дефіцит залишатиметься на рівні близько 18,3% ВВП у 2025 році та 15,3% у 2026 році, тоді як державний борг вже перевищив 91,2% ВВП у 2024 році порівняно з 49% у 2021 році.

Таким чином, навіть активна податкова мобілізація та посилення фінкального навантаження не забезпечили самодостатності бюджетної системи, що зумовило критичну залежність державних фінансів від зовнішнього фінансування. Загальний обсяг міжнародної фінансової допомоги становив 42,5 млрд дол. США у 2023 році, 41,7 млрд дол. США у 2024 році та зріс до 52,4 млрд дол. США у 2025 році. Перевищення обсягів зовнішнього фінансування над дефіцитом частково пояснюється необхідністю поповнення міжнародних резервів, підтримки валютної стабільності та здійснення виплат за накопиченими борговими зобов'язаннями. Водночас найбільш принципово важливою є кардинальна зміна структури цієї підтримки. Якщо у 2023-2024 роках вагому роль відігравала грантова допомога (11,6 та 12,6 млрд дол. США відповідно), то у 2025 році її обсяг різко скоротився до лише 0,668 млрд дол. США, тоді як кредитне фінансування зросло до 51,732 млрд дол. США, перевищивши 98%

усієї зовнішньої фінансової допомоги. Фактично відбувся системний перехід від моделі переважно безповоротної підтримки до моделі боргового фінансування бюджетного дефіциту.

Ця трансформація має критично важливі наслідки для фіскальної та боргової стійкості держави в довгостроковій перспективі. Відповідно до концепції міжчасового бюджетного обмеження (intertemporal budget constraint), залучення кредитних ресурсів у поточному періоді неминуче формує майбутні бюджетні зобов'язання у вигляді виплат основної суми боргу та витрат на його обслуговування. Це означає, що значна частина майбутніх фінансових ресурсів замість того, щоб спрямовуватися на інвестиції у відновлення економіки, розвиток людського капіталу або соціальні програми, буде поглинатися обслуговуванням накопиченого боргу.

Аналіз видаткової частини державного бюджету демонструє, що ключовим пріоритетом бюджетної політики стало фінансування сектору оборони та безпеки, тоді як видатки на сфери, що формують основу довгострокового сталого розвитку, поступово втрачали свою частку у структурі державних фінансів (табл. 2.3).

Таблиця 2.3

Видатки державного бюджету України за функціональною класифікацією у 2023-2025 рр. [25]

Стаття видатків	2023, млн грн	Частка, %	2024, млн грн	Частка, %	2025, млн грн	Частка, %
1	2	3	4	5	6	7
Загальнодержавні функції	296139,1	7,4	374306,6	8,3	438687,8	8,0
Оборона	2097620,5	52,3	2304 475,1	51,4	3069857,4	56,1
Громадський порядок і безпека	574614,6	14,3	692658,7	15,4	819362,3	15,0
Економічна діяльність	134307,6	3,3	163133,8	3,6	168746,1	3,1
Охорона навколишнього середовища	5202,5	0,1	9515,1	0,2	10546,7	0,2

Продовж. табл. 2.3

1	2	3	4	5	6	7
Житлово-комунальне господарство	8369,4	0,2	7540,5	0,2	14986,0	0,3
Охорона здоров'я	179258,2	4,5	201445,4	4,5	218840,5	4,0
Духовний та фізичний розвиток	11817,7	0,3	16202,7	0,4	15797,5	0,3
Освіта	60452,2	1,5	64738,0	1,4	67260,8	1,2
Соціальний захист та забезпечення	469251,2	11,7	464734,4	10,4	453413,4	8,3
Міжбюджетні трансферти	177385,2	4,4	187932,4	4,2	196078,6	3,6
Усього	4014418,1	100	4486682,7	100	5473577,2	100

Загальний обсяг видатків зріс із 4,01 трлн грн у 2023 році до 5,47 трлн грн у 2025 році – майже на 36,3%. При цьому частка видатків у ВВП залишалася надзвичайно високою – близько 59-61% ВВП, що свідчить про безпрецедентний рівень державного втручання в економіку та критичну залежність функціонування бюджетної системи від зовнішнього фінансування. Структура цих видатків демонструє чітко виражену мілітаризацію державних фінансів. Видатки на оборону зросли з 2,1 трлн грн (32,08% ВВП) у 2023 році до 3,07 трлн грн (34,37% ВВП) у 2025 році. Паралельно суттєво зростали видатки на громадський порядок, безпеку та судову владу – з 574,6 млрд грн у 2023 році до 819,4 млрд грн у 2025 році, а їх частка у ВВП збільшилася з 8,79% до 9,17%. У сукупності видатки на оборону, безпеку та правоохоронний сектор у 2025 році перевищили 43% ВВП, що свідчить про формування воєнно-орієнтованої моделі бюджетної політики.

Така концентрація фінансових ресурсів у секторі безпеки є об'єктивно необхідною умовою забезпечення державного суверенітету та реалізації ЦСР 16 («Мир, справедливість та сильні інститути»). Однак в теорії публічних фінансів добре відомий механізм «витіснення»: надмірна концентрація державних видатків в одному секторі неминуче скорочує ресурс для фінансування інших

суспільних потреб.

Найбільш негативно процес «витіснення» позначився на фінансуванні сфер, що формують основу довгострокового людського капіталу. Видатки на освіту хоча й номінально зросли з 60,5 млрд грн у 2023 році до 67,3 млрд грн у 2025 році, однак їх частка у ВВП скоротилася з 0,92% до 0,75%, що прямо суперечить ЦСР 4 («Якісна освіта»). Аналогічна тенденція спостерігається у системі охорони здоров'я: видатки збільшилися у номінальному вимірі з 179,3 млрд грн до 218,8 млрд грн, проте у відсотках до ВВП зменшилися з 2,74% до 2,45%, підриваючи досягнення ЦСР 3 («Міцне здоров'я і благополуччя»). Особливо показовим є абсолютне, не лише відносне, скорочення видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення: з 469,3 млрд грн у 2023 році до 453,4 млрд грн у 2025 році, а їх частка у ВВП знизилася з 7,18% до 5,08%. Це означає, що навіть в умовах зростання соціальної вразливості та масового вимушеного переміщення населення держава об'єктивно звужує обсяги фінансування соціальної підтримки.

Ця структурна деформація є стратегічно небезпечною з огляду на довгострокові наслідки для людського капіталу. Відповідно до взаємозалежності людського капіталу та сталого розвитку, продуктивна робоча сила, якість системи охорони здоров'я та доступність освіти є базовими чинниками формування умов для інклюзивного економічного зростання. Скорочення їхнього відносного фінансування означає фактичне перенесення ресурсів із довгострокового розвитку на короткострокове задоволення воєнних потреб, тоді як збитки від такого недофінансування проявляться у майбутньому через поглиблення демографічної кризи, посилення трудової міграції, погіршення якості людського капіталу та зниження потенціалу економічного зростання. Саме тому проблема бюджетної структури видатків є не лише питанням соціальної справедливості, а й питанням довгострокової фінансової стійкості держави.

Окремої уваги потребує екологічний компонент бюджетної політики. Видатки на охорону навколишнього середовища упродовж 2023-2025 років

залишалися критично низькими – лише 0,08-0,12% ВВП, або 5,2-10,5 млрд грн – і це на фоні безпрецедентних екологічних втрат, спричинених збройним конфліктом. Руйнування промислових підприємств та сховищ небезпечних речовин, забруднення водою і ґрунтів, масове мінування територій, знищення лісів та природних екосистем формують масштабний «екологічний борг», який у майбутньому потребуватиме значних державних інвестицій для ліквідації наслідків. Нинішній рівень фінансування свідчить про фактичне відсунення екологічної складової сталого розвитку на другий план, що є системним порушенням принципів ЦСР 13 («Пом'якшення наслідків зміни клімату»), ЦСР 14 («Збереження морських екосистем») та ЦСР 15 («Збереження екосистем суші»). Водночас саме екологічна відбудова є необхідною умовою для євроінтеграційного процесу: гармонізація законодавства України з Механізмом вуглецевого коригування на кордоні ЄС (СВАМ) передбачає принципово іншу роль екологічного оподаткування та публічних інвестицій у сфері охорони довкілля. Важливою проблемою залишається й недостатній рівень фінансування економічного розвитку та інфраструктурного відновлення: видатки на економічну діяльність у 2025 році становили лише 168,7 млрд грн, або 1,89% ВВП, навіть менше у відносному вимірі, ніж у 2023 році (2,05% ВВП). Це свідчить про обмежені можливості держави інвестувати у підтримку підприємництва, модернізацію інфраструктури та структурну трансформацію економіки, що є суттєвим обмеженням для реалізації ЦСР 9 («Промисловість, інновації та інфраструктура»).

Отже, фіскальна система України перебуває у стані глибокої структурної розбіжності між формальними показниками та реальною спроможністю виконувати функції держави. Номінальне зростання податкових надходжень майже на дві третини впродовж 2023-2025 років не усунуло хронічного дисбалансу між доходами і видатками: бюджетний дефіцит зберігався на рівні близько 18% ВВП, а залежність від зовнішнього боргового фінансування лише посилилась – частка кредитних ресурсів у загальному обсязі міжнародної підтримки у 2025 році перевищила 98%. Це означає, що навіть максимально

можливе в умовах воєнного часу фінанське напруження виявилось недостатнім для досягнення самодостатності, а накопичені боргові зобов'язання формують потужне обмеження для майбутніх видатків на відновлення.

2.2. Оцінка податкового навантаження та проблем функціонування податкової системи України

Рівень податкового навантаження є одним із ключових індикаторів, що характеризують стан фінансової системи держави та її здатність виконувати покладені функції. На макроекономічному рівні цей показник визначається як відношення сукупних податкових надходжень до валового внутрішнього продукту країни і відображає ступінь перерозподілу суспільного продукту через бюджетну систему.

Водночас саме по собі значення показника податкового навантаження не є достатнім критерієм оцінки ефективності податкової системи. Значно більш релевантним є співвідношення між рівнем фінансового вилучення, обсягом і якістю публічних благ та послуг, які забезпечує держава, а також ефективністю податкового адміністрування і рівнем охоплення реальної економічної бази оподаткування. Аналіз зазначених взаємозв'язків в Україні свідчить про наявність суттєвих структурних та інституційних дисбалансів: попри помітне зростання частки податкових надходжень та фінансового навантаження у період війни, країна й надалі характеризується одним із найнижчих рівнів офіційного податкового навантаження в Європі, тоді як ключові проблеми пов'язані не стільки з рівнем оподаткування, скільки з масштабами тінізації економіки, вузькістю податкової бази та недостатньою ефективністю фінансових інститутів.

Для проведення порівняльного аналізу були обрані країни Центральної та Північної Європи, які є найбільш релевантними для зіставлення з Україною з огляду на схожі історичні та економічні передумови розвитку. Зокрема, Польща, Литва, Латвія та Естонія, як і Україна, проходили трансформаційний період після

розпаду соціалістичної системи, стикалися з проблемами структурної перебудови економіки, фінансовими кризами та необхідністю інтеграції до європейського економічного простору. Болгарія є близькою за рівнем економічного розвитку та постсоціалістичним характером трансформацій. Водночас Фінляндія у цьому порівнянні виступає своєрідним еталоном ефективної моделі фіскальної системи та соціально орієнтованої держави, де високий рівень податкового навантаження поєднується з якісними публічними послугами, розвиненим людським капіталом і високим рівнем інституційної довіри. Саме тому аналіз зазначених країн дозволяє більш об'єктивно оцінити структурні особливості української податкової системи та її відмінності від європейських моделей фіскального розвитку.

Таблиця 2.4

Рівень податкового навантаження в Україні та країнах ЄС (% ВВП)
у 2023-2025 рр. [35]

Рік	Україна	Польща	Болгарія	Естонія	Латвія	Литва	Фінляндія
2023	18,4%	35,9%	30,0%	34,0%	33,0%	32,3%	42,9%
2024	21,5%	37,6%	30,5%	36,1%	35,5%	33,3%	42,3%
2025	22,6%	—	—	—	—	—	—

За даними порівняльного аналізу, у 2023 році рівень податкового навантаження в Україні становив 18,41% ВВП, у 2024 році зріс до 21,51% ВВП, а у 2025 році – до 22,57% ВВП. Для порівняння: середній показник по 27 країнах Єврозони у 2023 році дорівнював 39,90%, а у 2024 році – 40,40%. Найближчі регіональні сусіди України також демонструють значно вищий рівень фіскального перерозподілу: у Польщі цей показник у 2024 році становив 37,60%, у Литві – 33,30%, у Латвії – 35,50%, в Естонії – 36,10%, у Болгарії – 30,50%, а у Фінляндії – 42,30%. Таким чином, рівень податкового навантаження в Україні є приблизно вдвічі нижчим за середньоєвропейський. Цей розрив не є свідченням «сприятливого» бізнес-клімату, позаяк він водночас означає хронічну нестачу ресурсів для фінансування суспільних благ і публічних послуг -освіти, охорони

здоров'я, соціального захисту та інфраструктури, без яких повноцінний економічний розвиток неможливий. Дослідники з Українського інституту майбутнього вказують на парадокс, при якому Україна має формально порівнянні ставки окремих податків із розвиненими країнами, проте реальна база оподаткування є надзвичайно вузькою через масштабну тіньову економіку, відтак сумарні надходження залишаються критично низькими.

Зростання офіційного рівня податкового навантаження з 18,41% у 2023 році до 21,51% у 2024 році і 22,57% у 2025 році пояснюється насамперед законодавчими змінами у сфері оподаткування, ухваленими для фінансування потреб оборони. У жовтні 2024 року Верховна Рада України прийняла Закон «Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо особливостей оподаткування у період дії воєнного стану» (законопроект №11416-д), яким передбачалося: підвищення ставки військового збору для фізичних осіб з 1,5% до 5% (для більшості з 1 жовтня 2024 року, для інших видів доходів – з 1 січня 2025 року); запровадження військового збору для фізичних осіб-підприємців I, II та IV груп єдиного податку у розмірі 10% від мінімальної заробітної плати на місяць; встановлення збору у розмірі 1% від доходу для ФОПів та юридичних осіб III групи; підвищення ставки податку на прибуток для банків до 50% за 2024 рік. В процесі підготовки законодавчих змін розглядалась також можливість підвищення ставки ПДВ, однак від цієї ідеї врешті відмовились, зокрема через ризики стимулювання інфляції, а також з огляду на те, що підвищення ПДВ охопило б лише легальний сектор і не торкнулося б тіньової економіки.

Продовженням аналізу податкового навантаження є дослідження того, яким чином акумульовані державою ресурси розподіляються між ключовими напрямками бюджетної політики. Саме структура видатків бюджету дозволяє оцінити фактичні пріоритети держави, ступінь збалансованості фіскальної політики та її відповідність принципам сталого розвитку. У міжнародній практиці одним із найбільш репрезентативних інструментів такого аналізу є функціональна класифікація видатків (далі – COFOG), яка дає змогу порівнювати бюджетні пріоритети різних країн незалежно від особливостей їхніх бюджетних

систем. Для України аналіз структури видатків є особливо важливим, оскільки в умовах війни саме перерозподіл бюджетних ресурсів став ключовим механізмом підтримки макрофінансової стабільності та функціонування держави, водночас формуючи довгострокові ризики для людського капіталу, соціальної сфери та економічного розвитку.

Порівняльний аналіз за функціональною класифікацією видатків за 2023 та 2025 роки наочно демонструє глибокі деформації у розподілі суспільних ресурсів, зумовлені насамперед повномасштабною збройною агресією росії проти України, наведена у Додатку В (табл. 2.5).

У 2023 році частка видатків на оборону у структурі зведеного бюджету України сягала 32,08%, а у 2024 році залишалась на безпрецедентно високому рівні – 30,09%, тоді як у Польщі цей показник становив відповідно 2,2% і 2,9%, у Фінляндії – 1,4% і 1,5%, у Литві – 2,3% і 2,6%, у Латвії – 2,6% і 2,7%, в Естонії – 3,1% і 3,7%, у Болгарії – 1,5% і 1,3%. Відтак, Україна спрямовує на цілі оборони частку бюджетних ресурсів, що більш ніж у десять разів перевищує відповідний показник більшості країн-членів ЄС. За абсолютними показниками, видатки на сектор безпеки і оборони у 2024 році становили 2,97 трлн гривень або 38,9% ВВП. У 2025 році видатки на оборону, за оцінками аналітиків, досягли піку в 34,5% ВВП, що стало рекордним показником, зумовленим скороченням зовнішньої допомоги та необхідністю нарощування власного фінансування оборонного сектору. Водночас у контексті Цілей сталого розвитку така структура бюджетних пріоритетів має подвійний характер. З одного боку, значні оборонні видатки в умовах повномасштабної війни є об’єктивно необхідною передумовою забезпечення ЦСР 16 «Мир, справедливість та сильні інститути», оскільки без гарантування базової безпеки, територіальної цілісності та функціонування державних інститутів реалізація інших цілей сталого розвитку стає практично неможливою. З іншого боку, надмірна концентрація ресурсів у секторі оборони формує ефект витіснення соціальних та інвестиційних видатків, що у довгостроковій перспективі створює ризики для людського капіталу, економічного зростання та післявоєнного відновлення країни.

Гіпертрофований оборонний компонент бюджету витісняє соціальні та економічні видатки, що порушує базові принципи збалансованого фіскального перерозподілу. Частка видатків на соціальний захист у структурі бюджету України у 2023 році становила лише 7,18%, а у 2024 році – 6,07%, натомість у Фінляндії ці показники дорівнювали 25,6% і 26,5%, у Польщі – 16,8% і 18,3%, у Литві – 13,9% і 14,7%, у Латвії – 13,5% і 14,1%, в Естонії – 13,5% і 13,8%, у Болгарії – 13,8% і 14,4%. За абсолютними показниками, фінансування соціальних видатків у 2024 році склало 579,2 млрд грн, що на 45,1 млрд грн (або +8,4%) більше, ніж у 2023 році, і це фінансування здійснювалось переважно за рахунок міжнародної підтримки [25]. Ще більш разючим є відставання у сфері охорони здоров'я: Україна спрямовувала на ці цілі 2,74% у 2023 році і 2,63% у 2024 році від загального обсягу видатків, тоді як Фінляндія – 7,6% і 7,7%, Польща – 5,7% і 6,1%, Естонія – 6,2% і 6,3%.

Особливо критичним є стан фінансування освіти, яке в Україні у 2023-2024 роках становило лише 0,92% і 0,85% від загального обсягу видатків відповідно, тоді як у країнах порівняння цей показник є кратно вищим: у Фінляндії – 6,1% і 6,3%, в Естонії – стабільно близько 6,3%, у Латвії – 6,1%, у Литві – 5,1% і 5,5%, у Польщі – 4,9% і 5,6%. Така різниця свідчить про принципово різні моделі бюджетних пріоритетів: у країнах ЄС освіта розглядається як ключовий інструмент довгострокового економічного зростання та формування людського капіталу, тоді як в Україні її фінансування об'єктивно витісняється оборонними та безпековими потребами. У контексті Цілей сталого розвитку це означає пряме відхилення від ЦСР 4 «Якісна освіта», оскільки обмежене фінансування освітньої сфери в умовах масової міграції населення, втрати кваліфікованої робочої сили та руйнування освітньої інфраструктури посилює ризики довгострокової деградації людського капіталу та зниження потенціалу економічного відновлення.

Аналогічні диспропорції спостерігаються і в екологічному вимірі бюджетної політики. Видатки на охорону навколишнього середовища в Україні залишаються на критично низькому рівні – 0,08% у 2023 році та 0,12% у 2024

році, тоді як у більшості європейських країн вони коливаються в межах 0,5-0,7%. Умови воєнних дій додатково посилюють екологічне навантаження через руйнування інфраструктури, забруднення територій і деградацію екосистем, що формує масштабний довгостроковий екологічний борг. За таких умов недостатність поточного фінансування значно ускладнює реалізацію ЦСР 13 «Боротьба зі зміною клімату» та ЦСР 15 «Захист екосистем суші», оскільки держава фактично відкладає формування системної політики екологічного відновлення.

Подібні структурні обмеження характерні і для видатків на економічну діяльність, частка яких в Україні становила лише 2,05% і 2,13% у 2023-2024 роках, тоді як у Польщі – 7,4% і 6,1%, у Латвії – 6,8% і 6,6%, в Естонії – 4,9% і 4,6%. Це свідчить про обмежені можливості держави щодо стимулювання інвестицій, розвитку інфраструктури та підтримки структурної модернізації економіки, що прямо впливає на досягнення ЦСР 8 «Гідна праця та економічне зростання» та ЦСР 9 «Індустріалізація, інновації та інфраструктура». В умовах війни переорієнтація ресурсів на оборону є вимушеною, однак її довготривале збереження без компенсаторних інвестицій у розвиток економіки створює ризик уповільнення післявоєнного відновлення.

У контексті описаних диспропорцій у структурі державних видатків та зростання фіскального навантаження особливої ваги набуває питання межі ефективності податкової політики як інструменту бюджетної стабілізації. З позицій теорії оптимального оподаткування, концептуально обґрунтованої через криву Лаффера, підвищення податкових ставок не гарантує пропорційного зростання бюджетних надходжень, оскільки після досягнення певного порогового рівня відбувається звуження податкової бази через скорочення економічної активності, зростання ухилення від оподаткування та розширення тіньового сектору. В українських умовах цей ефект посилюється структурними обмеженнями економіки, де значна частина потенційної податкової бази вже є недоохопленою фіскальним адмініструванням, тоді як основний податковий тягар концентрується у відносно вузькому легальному секторі. Відповідно,

подальше збільшення ставок без паралельного розширення бази оподаткування через детінізацію економіки, цифровізацію контролю та підвищення інституційної ефективності податкової системи несе ризики не фіскальної консолідації, а навпаки - ерозії доходної спроможності бюджету в середньостроковій перспективі.

Отже, компаративний аналіз засвідчує, що Україна відрізняється від країн-орієнтирів передусім не рівнем окремих податкових ставок, а обмеженою шириною реальної бази оподаткування та недостатньою ефективністю її адміністрування. За таких умов значна частина фіскального навантаження концентрується у вузькому сегменті формальної економіки, тоді як масштабний тіньовий сектор фактично залишається поза системним оподаткуванням. Це призводить до порушення принципу горизонтальної податкової справедливості та створює структурні диспропорції у функціонуванні ринку праці й підприємницького середовища, стримуючи розширення офіційної економічної активності. У поєднанні з мілітаризацією бюджетної структури така ситуація формує подвійний тиск на довгострокову стійкість розвитку: з одного боку, значна частка ресурсів спрямовується на сектор безпеки й оборони, з іншого - обмежуються можливості фінансування сфер, що забезпечують відтворення людського капіталу, зокрема освіти, охорони здоров'я та соціального захисту. У результаті виникає ризик поступового послаблення фундаментальних передумов економічного зростання у повоєнний період. Відтак ключовий виклик фіскальної політики України полягає не стільки у підвищенні податкових ставок чи розширенні переліку об'єктів оподаткування, скільки у комплексній трансформації архітектури податкової системи. Йдеться насамперед про системну детінізацію економіки, розширення фактичної податкової бази, вирівнювання податкового навантаження між секторами та поступове відновлення інвестицій у людський потенціал як базову передумову сталого економічного зростання.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ ПОДАТКІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

3.1. Практика застосування податкових інструментів для забезпечення сталого розвитку в країнах ОЕСР

Організація економічного співробітництва та розвитку (далі - ОЕСР) є одним із найвпливовіших міжнародних майданчиків для вироблення та поширення ефективних моделей економічної політики. ОЕСР об'єднує 38 країн-членів і надає урядам рекомендації з дослідження, розробки та покращення соціально-економічної політики, беручи до уваги позитивний досвід та намагаючись знайти шляхи вирішення спільних проблем через координацію внутрішньої та міжнародної політики [40]. Рекомендації організації поєднують у собі позитивний досвід, допомагають знайти шляхи вирішення спільних проблем та скоординувати внутрішню і зовнішню політику держав [19].

У сфері оподаткування ОЕСР відіграє особливу роль: організація здійснює моніторинг податкових політик своїх країн-членів, що дозволяє проводити макроекономічні аналізи та прогнози, а також здійснила детальний аналіз податкових систем багатьох країн світу [19]. Водночас податкова політика розглядається ОЕСР не лише як фіскальний механізм, а й як інструмент досягнення ширших цілей сталого розвитку - екологічної трансформації, соціальної справедливості та довгострокового економічного зростання. Саме тому досвід країн ОЕСР у застосуванні податкових інструментів для забезпечення сталого розвитку є надзвичайно цінним орієнтиром для України на її шляху до євроінтеграції та повоєнної відбудови.

Практика країн ОЕСР демонструє, що податкові інструменти є одним із ключових важелів забезпечення сталого розвитку як з погляду екологічної трансформації, так і в контексті фіскальної стійкості та стимулювання

інвестицій. Україна, яка з жовтня 2022 року перебуває в процесі вступу до ОЕСР, має реальну можливість і стратегічний інтерес запроваджувати ці інструменти як під час активної фази війни, так і в рамках повоєнної відбудови.

Варто зазначити, що повномасштабне військове вторгнення росії завдало Україні колосальних людських та економічних збитків. Попри це, економіка країни виявила стійкість, яку забезпечили ефективні заходи економічної політики та значна зовнішня підтримка. ОЕСР зазначає, що для досягнення фіскальної сталості Україна має мобілізувати внутрішні доходи, підвищити ефективність видатків і убезпечити стабільну зовнішню підтримку [41].

Одним із першочергових кроків, що відповідає рекомендаціям ОЕСР і може бути впроваджений вже в умовах воєнного стану, є реформування спрощеної системи оподаткування (далі – ССО). ОЕСР прямо вказує, що зменшення тягаря дотримання податкового законодавства та звуження сфери застосування спрощених податкових режимів сприятиме зростанню доходів і зменшенню податкових викривлень [41]. Ця позиція вже знайшла відображення у вітчизняній стратегії: у грудні 2023 року Кабінет Міністрів затвердив Національну стратегію доходів до 2030 року, яка визначає довгостроковий курс модернізації податкової системи відповідно до рекомендацій МВФ, Світового банку та ОЕСР, і передбачає масштабну трансформацію єдиного податку у 2025-2027 роках [40]. Реформа має на меті перешкоджати використанню переваг ССО великим бізнесом з метою мінімізації оподаткування. Вона повинна підтримати розвиток мікро- та малого підприємництва й усунути можливості викривлення конкурентного середовища з боку великих компаній, які зловживають перевагами спрощеного режиму [5].

У Додатку Г наведені детальні кроки реформування ССО.

Паралельно, важливим орієнтиром є досягнення рівня добровільного дотримання податкового законодавства, характерного для країн ОЕСР. Міжнародна практика демонструє, що в країнах ОЕСР частка добровільної сплати податків сягає 90–95% - більшість платників виконують свої зобов'язання не під тиском контролю, а через довіру до системи і прозоре використання

зібраних коштів [41]. Дослідження ОЕСР свідчать, що високі податки на заробітну плату не лише породжують неофіційну зайнятість і виплати «в конвертах», а й гальмують економічне зростання [11]. Отже, це означає, що скорочення тіньового сектору неможливе без одночасного зниження фіскального тиску на офіційно оформлену працю - урок, засвоєний більшістю країн ОЕСР через практику так званих «податків, що сприяють зростанню».

Ще одним напрямом, придатним для впровадження вже зараз, є приведення правил трансфертного ціноутворення та протидії розмиванню податкової бази у відповідність до стандартів ОЕСР. Діяльність ОЕСР у сфері оподаткування охоплює розробку інструкцій з трансфертного ціноутворення, проведення переговорів щодо двосторонніх податкових угод та обмін інформацією між юрисдикціями [19].

Україна вже долучилась до цих процесів: ключовими ініціативами є впровадження Директиви про протидію ухиленню від сплати податків (далі – ATAD), приведення правил трансфертного ціноутворення у відповідність до стандартів ОЕСР, а також подальше запровадження механізмів автоматичного обміну податковою інформацією як частини інтеграції в єдиний фінансовий простір ЄС [13]. Окрім того, ОЕСР розробила двоступеневий інструмент для вирішення проблем оподаткування транснаціональних компаній в умовах цифровізації економіки (далі – Two-Pillar Solution), і заяву щодо застосування відповідних правил підписала 131 країна, включно з Україною [38].

Загалом концепція ATAD забезпечує мінімальний рівень захисту внутрішнього ринку ЄС і передбачає гармонізовані правила щодо обмеження відрахування відсотків, контрольованих іноземних компаній та гібридних невідповідностей, а також запровадження загального правила проти зловживань та податку при виході капіталу. Фактично це означає, що транснаціональні компанії більше не можуть через штучні внутрішньогрупові схеми зменшувати оподатковуваний прибуток у країнах із вищими ставками, переводячи його до низькоподаткових юрисдикцій. В свою чергу Two-Pillar Solution запроваджує мінімальну ефективну ставку корпоративного податку у розмірі 15% у кожній

країні, де діє транснаціональна компанія з річним доходом понад 750 мільйонів євро, також, якщо країна запроваджує кваліфікований внутрішній мінімальний доплатний податок, вона отримує першочергове право на оподаткування прибутків, що зараз оподатковуються нижче мінімальної ефективної ставки – тобто ці кошти залишаються в країні, а не перетікають до іноземних юрисдикцій [39]. Це робить імплементацію Pillar Two прямим фіскальним інтересом України.

Вже у 2025 році ці кроки дали відчутний фіскальний результат: внутрішні надходження до державного бюджету України у 2025 році зросли на 24% порівняно з 2024 роком, склавши близько 10 мільярдів доларів США [21].

У сфері екологічного оподаткування досвід ОЕСР є особливо цінним для України. Відповідно до принципів ОЕСР, екологічні податки мають бути спрямовані безпосередньо на забруднювачів або забруднюючі речовини, сфера їх застосування має відповідати масштабу завданої шкоди, а ставка податку – нанесеному екологічному збитку. Крім того, такий податок повинен бути надійним, а його ставка – передбачуваною, щоб стимулювати екологічно відповідальну поведінку [34].

У Додатку Д наведені основні проблеми екологічного податку в Україні.

Важливо зазначити, що структура екологічних податків у країнах ЄС відрізняється від української моделі, і є більш ширшою, бо включає не лише податки, а й тарифи, платежі, квоти, торгівлю дозволами та механізми відповідальності виробників. Всі екологічні податки, що застосовують країни-члени ЄС забезпечують надходження доходу у місцевий або державний бюджет. При цьому, лише незначна їх частка (5.4%) спрямовується у вигляді внеску до загального бюджету ЄС [32]. Але дослідження демонструють, що екоподатки не мають суттєвого прямого впливу на економічне зростання, тому основна увага приділяється їх екологічному ефекту - зменшенню викидів і шкоди довкіллю.

На жаль, поточна система екологічного оподаткування в Україні суттєво відстає від стандартів ЄС та ОЕСР. Ставки екологічного податку в Україні є переважно нижчими, ніж у країнах Центральної та Східної Європи. Те саме стосується і податку на викиди парникових газів: у більшості країн, де

запроваджено вуглецевий податок, ставка коливається від 1 до 139 доларів США за тону CO_2 , тоді як в Україні ставки залишаються значно нижчими [18]. Центр економічної стратегії пропонує конкретне рішення: в Україні доцільно розглянути заміну поточного податку на викиди діоксиду вуглецю на непрямий екологічний податок на енергоносії - природний газ, мазут, енергетичне вугілля – з урахуванням вмісту в них CO_2 [32]. Ця ініціатива дозволить підвищити ефективність функціонування податку, зменшити обсяги ухилення та збільшити податкові надходження, а також спростити адміністрування. Безпосередній вплив на викиди CO_2 , згідно з європейським досвідом, може бути досягнутий за рахунок впровадження системи торгівлі викидами.

Варто зосередитись на одному з найрезонансніших інструментів екологічного регулювання, що безпосередньо стосується України як кандидата на вступ до ЄС та великого експортера промислової продукції, є Механізм прикордонного вуглецевого коригування (далі – СВАМ). СВАМ є механізмом, що вимагає придбання сертифікатів викидів, встановлюючи ціну вуглецю на імпорт певних енергоємних товарів. Його основною метою є запобігання витоку вуглецю - ситуації, коли компанії переміщують вуглецемістке виробництво до країн із менш жорсткими екологічними нормами, підриваючи глобальні кліматичні цілі [46]. СВАМ поширюється на імпорт цементу, заліза та сталі, алюмінію, добрив, електроенергії та водню - товарів з найбільшим ризиком вуглецевого витоку. Перехідний етап тривав з 1 жовтня 2023 року по 31 грудня 2025 року, а з 1 січня 2026 року механізм запрацював у повному режимі [30].

Для України СВАМ має особливо відчутні наслідки. Механізм поширюється, зокрема, на сталь, чавун, цемент, алюміній, добрива, водень та електроенергію – ключові для українського експорту позиції. Фактично СВАМ зрівнює умови для європейських і неєвропейських виробників: хто продає продукцію на ринок ЄС, має або довести рівень своїх викидів, або компенсувати їхню вартість за європейськими правилами. Україна у 2024-2025 роках зверталась до Єврокомісії з проханням передбачити винятки або перехідні послаблення, аргументуючи це війною, зруйнованою енергетикою та

обмеженими можливостями для швидкої декарбонізації [51]. Втім, у фінальних документах ЄС такі винятки не були передбачені: позиція Брюсселя залишається незмінною – СВМ є частиною внутрішньої кліматичної політики ЄС і не передбачає індивідуальних рішень для третіх країн, якщо вони не інтегровані у європейську систему ціноутворення на викиди [51].

Фіскальні та торговельні ризики для України є суттєвими. За розрахунками фахівців, впровадження СВМ призведе до втрати українськими виробниками щороку до 396 млн євро у 2026-2030 роках та скорочення ВВП України на 0,08% на рік [4]. Ситуацію ускладнює структура експорту: близько 80% українського металу постачається саме до ЄС, а металургія разом із гірничодобувною галуззю формує близько 7% ВВП, 15% експорту й до 30% вантажообігу транспорту. За попередніми оцінками, після остаточного впровадження СВМ у 2026-2030 роках можливі втрати інвестицій в українську економіку сягнуть 2,7 млрд доларів США, а втрати експорту – 4,7 млрд доларів США [29]. Перші конкретні наслідки вже проявляються: АрселорМіттал Кривий Ріг заклав один із прокатних цехів, пояснивши це зростанням витрат через СВМ [29].

Попри очевидні короткострокові виклики, імплементація СВМ-сумісної системи несе Україні стратегічні переваги. По-перше, це потужний стимул для прискорення декарбонізації промисловості. Оскільки пряма компенсація експортерам вуглецевих платежів суперечить вимогам СВМ, для підтримки вітчизняних експортерів можливо накопичувати надходження від вуглецевого податку і використовувати їх для декарбонізації в галузях, які підпадають під СВМ. Компанії, які не зможуть пристосуватись, втратять ринки збуту в середньостроковій перспективі, натомість декарбонізація відкриває нові ніші – під такі програми можна залучати пільгові кредити та грантові кошти, а за продукцію з меншими викидами ПГ споживач уже зараз готовий платити премію [4].

По-друге, Україна вже розробляє систему моніторингу, звітності та верифікації викидів і готує тестовий запуск національної системи торгівлі квотами у 2026 році. Це ключовий крок до майбутнього звільнення від дії СВМ

– за умови повної ринкової інтеграції з ЄС. За даними Енергетичного Співтовариства, у 2024 році вуглецева інтенсивність енергетичних секторів країн-учасниць знизилась на 11%, а встановлені потужності відновлюваної енергетики зросли більш ніж на 50%, досягнувши 5,1 ГВт [34].

По-третє, СВАМ є не лише екологічним, а й інтеграційним інструментом. Якщо Україна запровадить власну повноцінну систему торгівлі викидами і забезпечить її визнання з боку ЄС, українські експортери зможуть зараховувати сплачені вуглецеві платежі в рахунок СВАМ-зобов'язань, що суттєво знизить фінансовий тягар. СВАМ фактично перетворюється на інструмент стимулювання чистої енергетики та регіональної інтеграції [50]. Для України це не лише виклик, а й можливість – пришвидшити енергетичний перехід, розвинути внутрішній вуглецевий ринок і зміцнити позицію як надійного партнера ЄС у сфері кліматичної безпеки.

На рівні стратегічних документів держава вже задекларувала відповідний намір: План відновлення та реконструкції України передбачає реструктуризацію поточної системи екологічного оподаткування, розширення її на сферу енергетики та транспорту і гармонізацію із законодавством Європейського Союзу [42]. ОЕСР зі свого боку прямо вказує на необхідність цих кроків: зміцнення вуглецевого ціноутворення, яке планує уряд, і перегляд екологічно шкідливих субсидій та податкових пільг створять стимули для скорочення викидів і підвищення рівня сталого розвитку [41].

Жоден із зазначених інструментів не може ефективно функціонувати без модернізації системи податкового адміністрування. ОЕСР вказує, що цифровізація податкового адміністрування шляхом автоматизації звітності та запровадження аудиту на основі аналізу ризиків може суттєво зменшити витрати на дотримання вимог [16]. Зменшення тягара дотримання податкового законодавства та модернізація енергетичної та транспортної інфраструктури є ключовими умовами для стійкого економічного зростання [16].

Вступ до ОЕСР сам по собі є потужним каталізатором реформ. Щоб стати членом ОЕСР, країна має бути правовою демократією з ринковою економікою

та імплементувати міжнародні податкові стандарти й інструменти запобігання корупції. Приєднання до ОЕСР допомагає збільшити інвестиції та розвивати торгівлю. Міністр фінансів України Сергій Марченко підкреслив, що для України податкова реформа є водночас інструментом євроінтеграції та шляхом до фінансової стійкості під час війни і відбудови, а імплементация правил ЄС та ОЕСР - фундаментом довіри з боку інвесторів та міжнародних партнерів [2].

Таким чином, адаптація податкових інструментів сталого розвитку країн ОЕСР для України є не лише теоретичним орієнтиром, а практичною необхідністю, яка реалізується поетапно – від гармонізації міжнародного оподаткування та реформи ССО вже сьогодні до повноцінного запровадження вуглецевого ціноутворення та системи «зелених» стимулів у повоєнний період.

Отже, адаптація податкових інструментів сталого розвитку країн ОЕСР є для України не абстрактним теоретичним орієнтиром, а нагальною практичною необхідністю, що реалізується поетапно: від гармонізації міжнародного оподаткування та реформи спрощеної системи вже в умовах війни, до повноцінного запровадження вуглецевого ціноутворення, національної системи торгівлі квотами та «зелених» стимулів у повоєнний період

3.2. Стратегічні напрями реформування податкової системи України відповідно до цілей сталого розвитку

Реформування податкової системи України відповідно до цілей сталого розвитку є комплексним і багатовимірним завданням, що охоплює одночасно фінансову стійкість, екологічну трансформацію, соціальну справедливість та євроінтеграційний вектор. Ключовим орієнтиром для формування стратегічних напрямів є Порядок денний ООН у сфері сталого розвитку до 2030 року, до якого Україна приєдналась у 2015 році. У листопаді 2024 року Урядом схвалено розпорядження «Деякі питання забезпечення досягнення Цілей сталого розвитку в Україні», яким затверджено національні завдання, індикатори їх досягнення, цільові значення до 2030 року та визначено координаторів по кожній ЦСР [12].

Реформування податкової системи є критичним механізмом фінансування цих цілей, адже без достатньої та стабільної ресурсної бази досягнення ЦСР залишається декларацією, а не практичним інструментом державної політики.

Інституційним фундаментом для визначення стратегічних напрямів є Національна стратегія доходів до 2030 року (далі - НСД), затверджена Кабінетом Міністрів України у грудні 2023 року [20]. НСД визначає довгостроковий вектор трансформації податкової та митної політики України і є системним документом, розроблений Міністерством фінансів за участю органів влади, бізнес-спільноти та міжнародних партнерів, зокрема МВФ, Світового банку та ОЕСР. Ключовими стратегічними цілями НСД є забезпечення макроекономічної стабільності через зменшення залежності від зовнішніх фінансових джерел, гармонізація з ЄС шляхом адаптації податкового законодавства до стандартів Євросоюзу, а також зміцнення довіри та прозорості через посилення антикорупційних заходів. Першими результатами впровадження НСД є зростання внутрішніх надходжень у 2025 році порівняно з 2024 роком до державного бюджету України, склавши 10 млрд доларів США.

Першим і найбільш нагальним стратегічним напрямом є підвищення рівня мобілізації внутрішніх доходів, що є передумовою для зменшення залежності від зовнішнього фінансування та досягнення фіскальної сталості. Надходження від податків в Україні є відносно високими порівняно з країнами зі схожим рівнем доходів, проте дещо нижчими за рівень до повномасштабного вторгнення відносно ВВП. Непрямі податкові надходження можна збільшити шляхом звуження сфери застосування знижених ставок ПДВ і усунення недоліків у зборі цього податку [14]. Чинна система ПДВ в Україні передбачає базову ставку 20% та знижені ставки 7% і 14% для медикаментів, сільськогосподарської продукції, культурних послуг та ряду інших категорій, а також широкий перелік постійних і тимчасових звільнень. Україна вже робить кроки в напрямі скорочення необґрунтованих пільг: з 2025 року скасовано звільнення від ПДВ для імпорту товарів у літакобудівну галузь, для послуг внутрішнього авіап перевезення та для імпорту дронів і оптики [31]. Проте масштаб необхідних реформ є значно

більшим: за оцінками експертів, приведення системи ПДВ у відповідність до директив ЄС дозволить генерувати додаткові 0,3-0,6% ВВП до бюджету України. Більш жорсткі зусилля зі збору ПДВ від роздрібного бізнесу забезпечать оподаткування товарів тіньової економіки та контрабандного імпорту в точці продажу, вирівнюючи умови між офіційними платниками і неоподаткованою тіньовою економікою. При цьому стратегічний підхід полягає не у механічному підвищенні ставок, а у вибіркового скороченні тих пільг і звільнень, що не мають чіткого соціального або стимулюючого обґрунтування, поєднаному з посиленням адміністрування та боротьбою з ухиленням, насамперед у роздрібній торгівлі. Водночас будь-яке розширення бази ПДВ потребує ретельного аналізу: за оцінками Центру економічної стратегії, обов'язкова реєстрація ФОП як платників ПДВ може призвести до втрат суспільного добробуту на рівні 150-180 млрд грн, або 1,5-2% ВВП, тоді як потенційні бюджетні надходження від боротьби зі зловживаннями складають лише 10-13 млрд грн [33]. Це відповідає як вимогам ОЕСР і МВФ щодо мобілізації внутрішніх доходів, так і принципу горизонтальної справедливості оподаткування в контексті ЦСР 10 «Скорочення нерівності».

Критичним елементом цього напрямку є боротьба з тіньовою економікою, оцінки частки якої варіюються від 25% за даними НБУ до понад 45% за даними Світового банку. У відповідь ОЕСР рекомендує зміцнити збір податків, звузити охоплення спрощеної системи оподаткування та підвищити ефективність податкового адміністрування через широке використання цифрових інструментів [44]. З точки зору ЦСР, детінізація економіки безпосередньо корелює з ЦСР 16 («Мир, справедливість та сильні інституції») та ЦСР 17 («Партнерство для досягнення цілей»), адже розширення формального сектору збільшує ресурсну базу для фінансування соціальних та екологічних програм.

Другим стратегічним напрямом, що безпосередньо відповідає ЦСР 13 («Пом'якшення наслідків зміни клімату»), ЦСР 7 («Доступна та чиста енергія») та ЦСР 11 («Сталі міста та спільноти»), є інтеграція екологічних цілей у систему оподаткування. Використання податкової політики для підтримки переходу до

низьковуглецевої економіки продовжує розширюватися: уряди поєднують вуглецеве ціноутворення з цільовими податковими стимулами, включаючи знижені ставки ПДВ для екологічно сталих товарів і послуг, пільги з ПДФО для сталого транспорту та стимули з ПНП для чистих інвестицій [43]. Цей стратегічний напрям для України охоплює кілька взаємопов'язаних реформ. Насамперед, необхідне реформування дизайну вуглецевого оподаткування: в Україні доцільно замінити поточний податок на викиди діоксиду вуглецю на непрямий екологічний податок на енергоносії – природний газ, мазут, енергетичне вугілля, з урахуванням вмісту в них CO₂, що дозволить підвищити ефективність функціонування податку, зменшити обсяги ухилення та збільшити податкові надходження, а також спростити адміністрування [32]. Крім того, оподаткування енергоносіїв має бути запроваджено у транспортному секторі шляхом включення податку на викиди CO₂ до акцизного податку на пальне, а також впровадженням додаткових податків на транспорт. Потенційним результатом є суттєве розширення бази оподаткування, усунення нерівності між стаціонарними та мобільними джерелами забруднення, зростання бюджетних надходжень, охоплення раніше неоподаткованих джерел забруднення та наближення до структури «зелених» податків ЄС.

Паралельно необхідне розширення бази оподаткування шляхом внесення змін до Податкового кодексу щодо включення транспортного сектору до об'єктів екологічного оподаткування: запровадження диференційованих ставок акцизу на пальне залежно від вмісту CO₂, розширення бази реєстраційних зборів та щорічних платежів за транспортні засоби з урахуванням їхніх екологічних характеристик. Це усуне нерівність між стаціонарними та мобільними джерелами забруднення, яка є одним із суттєвих структурних недоліків чинної системи.

Ключовим елементом стратегічного напрямку є також запровадження фінансових стимулів для «зеленої» модернізації: пакету стимулів для підприємств, що інвестують у декарбонізацію виробництва, прискореної амортизації «зеленого» обладнання, інвестиційних податкових кредитів для

проектів зі скорочення викидів, звільнення від оподаткування доходів від відновлюваної енергетики на перші роки експлуатації. В Україні відсутні фінансові стимули для підприємств, такі як податкові пільги, гранти чи субсидії, які в інших країнах поєднуються з екологічними податками [10]. Запровадження таких стимулів підвищить конкурентоспроможність українського експорту на ринку ЄС в умовах СВАМ та безпосередньо сприятиме досягненню ЦСР 9 («Інновації та інфраструктура»). Дана реформа неодмінно змінить економічну мотивацію для технологічної модернізації підприємствами, також зросте СВАМ.

Окремої уваги заслуговує питання цільового використання надходжень. Наприкінці 2014 року, в межах бюджетної реформи, більшу частину екологічного податку спрямували до загального фонду держбюджету. Формально фонд залишився в законодавстві, але фактично перестав існувати як окремий фінансовий інструмент, а «екологічні» гроші стали витрачатися на будь-які бюджетні потреби [10]. Протягом перших дев'яти місяців 2025 року сума сплаченого в Україні екологічного податку сягнула 4,2 млрд грн, що на 7,1% більше порівняно з аналогічним періодом минулого року [6]. Попри збільшення надходжень від забруднювачів, ці кошти не завжди використовуються для мінімізації негативного впливу на довкілля, заради чого податок і був створений. Рекомендується законодавчо закріпити цільове спрямування щонайменше 50% надходжень від екологічного податку на фінансування конкретних природоохоронних заходів та екомодернізацію виробництв-забруднювачів - за прикладом успішних моделей Швеції та Норвегії. Оскільки пряма компенсація експортерам вуглецевих платежів суперечить вимогам СВАМ, накопичені надходження від вуглецевого податку доцільно використовувати для декарбонізації саме в тих галузях, що підпадають під дію СВАМ.

Третім стратегічним напрямком було виокремлено запровадження національної системи торгівлі квотами на викиди (далі - UA ETS), який є інституційною основою для реалізації другого напрямку. Цей крок закріплено на рівні Ukraine Facility Plan: реформа передбачає відновлення обов'язкової системи

моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів та затвердження Плану дій щодо створення національної системи торгівлі квотами на викиди парникових газів [17]. Реформа гармонізує підходи до ціноутворення на викиди вуглецю в Україні та ЄС, сприятиме декарбонізації і створить рівні умови для українських промислових та енергетичних об'єктів порівняно з аналогічними об'єктами в ЄС. Безпосередній вплив на викиди CO₂, згідно з європейським досвідом, досягається саме за рахунок системи торгівлі викидами [32].

Стратегічне значення UA ETS виходить за межі суто екологічного регулювання. Це ключовий крок до майбутнього звільнення від дії СВМ за умови повної ринкової інтеграції з ЄС. Якщо Україна запровадить власну ETS, визнану ЄС, українські підприємства-експортери зможуть зараховувати сплачені вуглецеві платежі в рахунок СВМ-зобов'язань, що означатиме збереження відповідних коштів в українському бюджеті, а не їх перетікання до скарбниць держав ЄС.

Четвертим стратегічним напрямом є системна гармонізація податкового законодавства зі стандартами ЄС та ОЕСР, яка є одночасно самостійною метою і необхідною умовою для всіх попередніх напрямів. У рамках програми Ukraine Facility 38,3 млрд євро виділено для підтримки макрофіскальної стабільності, пов'язаної з реформами у сфері бюджетного нагляду та управління державними фінансами, а також секторальними та структурними реформами, що сприятимуть вступу до ЄС [17]. План у рамках даної програми передбачає три наскрізні напрями: «зелений» перехід, цифрову трансформацію та європейську інтеграцію.

На практиці цей напрям охоплює впровадження АТАД та правил щодо діяльності контрольованих іноземних компаній, приведення трансфертного ціноутворення у відповідність до настанов ОЕСР, приєднання до автоматичного обміну податковою інформацією, підготовку до участі у механізмі Pillar Two, а також реструктуризацію екологічного оподаткування відповідно до класифікаційних стандартів Євростату. Одночасно необхідне вдосконалення адміністрування та методології вимірювання викидів: запровадження

обов'язкової верифікації даних акредитованими третіми сторонами, встановлення автоматизованих систем безперервного моніторингу на великих промислових об'єктах [39]. Адміністрування екологічного податку ускладнене через відсутність чіткої методології вимірювання викидів, що призводить до заниження показників і недоотримання коштів бюджетом. Гармонізація методології з класифікаційними стандартами Євростату усуне цю прогалину та підготує Україну до виконання вимог СВМ щодо верифікації.

П'ятим стратегічним напрямом, що є необхідною інфраструктурною основою для всіх попередніх, є цифрова трансформація системи податкового адміністрування. Цифровізація податкового адміністрування шляхом автоматизації звітності та запровадження аудиту на основі аналізу ризиків є ключовою умовою для зменшення витрат на дотримання вимог та підвищення ефективності збору податків [40]. НСД передбачає зміну філософії податкових та митних органів шляхом обмеження втручання у діяльність бізнесу через консолідацію даних і перехід на роботу з неперсоналізованою інформацією. Цифровізація безпосередньо корелює з ЦСР 9 («Інновації та інфраструктура»), адже підвищення ефективності адміністрування через цифрові інструменти вивільняє ресурси для фінансування соціальних та екологічних програм і водночас знижує корупційні ризики, що відповідає ЦСР 16.

Шостим стратегічним напрямом, що безпосередньо кореспондує з ЦСР 8 («Гідна праця та економічне зростання») та ЦСР 10 («Скорочення нерівності»), є реформування оподаткування праці та підвищення соціальної справедливості податкової системи. НСД передбачає підтримку економічного зростання через зменшення нерівності та неефективності в політиці та адмініструванні доходів. Надмірне навантаження на фонд заробітної плати, яке є одним із головних драйверів тіньової зайнятості в Україні, суперечить цим цілям і водночас обмежує фіскальну спроможність держави. Стратегія сталого розвитку України до 2030 року передбачає створення стимулів, у тому числі податкових, для інноваційної діяльності та збільшення кількості робочих місць. Сукупне податкове навантаження на фонд оплати праці в Україні є одним із найвищих

серед країн зі схожим рівнем економічного розвитку: у 2025 році воно становить 18% ПДФО, 5% військового збору та 22% ЄСВ, що нараховується роботодавцем поверх зарплати, -тобто загальна ефективна ставка сягає понад 41% [9]. Надмірне оподаткування має наслідком прогресуючу тінізацію: чим більшим є податкове навантаження, тим сильнішими стають стимули для уникнення оподаткування. Податки на працю дестимулюють зайнятість, збільшують вартість створення робочих місць, посилюють тінізацію ринку праці та стимулюють трудову міграцію.

Реформа оподаткування праці має бути збалансованою: поспішне скорочення ставок без одночасного розширення бази оподаткування та детінізації може призвести до бюджетних втрат. Досвід країн ОЕСР свідчить, що найефективнішою є модель, за якої зниження навантаження на легальну зайнятість компенсується через розширення бази споживчих та майнових податків, а також підвищення рівня добровільного дотримання вимог завдяки зростанню довіри до системи.

Отже, міжнародний досвід застосування податкових інструментів для забезпечення сталого розвитку в країнах ОЕСР та стратегічних напрямів реформування податкової системи України свідчить про те, що оподаткування сьогодні є не лише фіскальним механізмом наповнення бюджету, а й активним інструментом формування поведінки економічних суб'єктів, стимулювання «зеленого» переходу та досягнення цілей сталого розвитку.

Досвід країн ОЕСР переконливо демонструє, що найефективніші податкові системи поєднують три взаємопов'язані функції: мобілізацію достатніх доходів для фінансування суспільних потреб, регулюючий вплив на екологічно та соціально шкідливу поведінку, а також створення стимулів для інновацій, чистих інвестицій та офіційної зайнятості. Саме ця тріада є стратегічним горизонтом, до якого рухається Україна в рамках євроінтеграції та вступу до ОЕСР.

Для України реформування податкової системи відповідно до цих принципів є одночасно фіскальною необхідністю, євроінтеграційним

зобов'язанням та умовою сталого повоєнного відновлення. Реалізація шести стратегічних напрямів є не є не розрізненими заходами, а системно взаємопов'язаними кроками, де кожен напрям підсилює ефективність інших. Принципово важливим є те, що реформування не відбувається у вакуумі: воно підкріплене конкретними інституційними інструментами, які задають часові рамки, індикатори виконання та пов'язують реформи з міжнародним фінансуванням відновлення.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження теоретико-методологічних засад ролі податків у забезпеченні сталого розвитку національної економіки та комплексного статистичного аналізу фіскальної системи України за 2023–2025 роки сформульовано такі висновки.

Дослідження теоретичних підходів до визначення взаємозв'язку між оподаткуванням та сталим розвитком засвідчило багатогранність цієї категорії. Більшість науковців (В.Л. Андрущенко, В.М. Федосов, І.А. Майбуров, З.А. Атаманчук, Ю.В. Тимчишин та інші) акцентують на фіскальній та перерозподільній функціях податків як основі фінансування суспільних потреб, однак сучасні підходи дедалі більше наголошують на їхній регулюючій, стимулюючій та екологічній ролі. Встановлено, що концепція сталого розвитку, операціоналізована через 17 Цілей ООН, вимагає від податкової системи одночасного виконання трьох взаємопов'язаних завдань: мобілізації достатніх доходів, коригування ринкових диспропорцій та стимулювання соціально відповідальної та екологічно безпечної поведінки.

Систематизація функцій і механізмів впливу податків на сталий розвиток дозволила виокремити шість ключових інструментальних блоків: фіскальні важелі, податкові стимули та пільги, екологічне й соціальне оподаткування, підтримку інновацій, цифровізацію адміністрування та механізми міжнародної координації. Кожен із блоків є самостійно недостатнім, тому лише їхнє комплексне поєднання, підкріплене інституційною спроможністю фіскальних органів та довірою платників до системи, здатне забезпечити досягнення ЦСР. МВФ емпірично встановив, що пороговий рівень у 15% ВВП є мінімально необхідним для формування умов сталого зростання, тоді як Програма розвитку ООН (UNDP) підтвердила: розрив у фінансуванні ЦСР на рівні 4 трлн дол США на рік може бути скорочений передусім через мобілізацію внутрішніх доходів.

Аналіз динаміки та структури податкових надходжень державного бюджету України засвідчив безпрецедентне номінальне зростання з 1203,54

млрд грн у 2023 році до 2015,82 млрд грн у 2025 році, або на 67,5%. Водночас якісний аналіз розкрив принципову особливість: цей приріст переважно сформований не за рахунок органічного розширення бази (зростання кількості платників, збільшення обсягів виробництва чи доходів), а внаслідок адміністративно-фіскальних рішень: підвищення ставки військового збору з 1,5% до 5%, централізації ПДФО та тимчасового збільшення ставки податку на прибуток банків до 50%. Такий тип зростання є обмеженим у часі та несе ризики зворотного фіскального ефекту.

Оцінка структури бюджетних видатків за класифікацією COFOG виявила безпрецедентну мілітаризацію державних фінансів, яка в умовах воєнного стану є вимушеною, проте несе системні ризики для сталого розвитку. Частка видатків на оборону у 2023-2024 роках становила 32,08% і 30,09% від ВВП – у 10-15 разів більше, ніж у Польщі, Литві, Латвії, Естонії та Болгарії, що спричинило критичне витіснення видатків на освіту (0,92% і 0,85% проти 4,9-6,3% у країнах ЄС), охорону здоров'я (2,74% і 2,63% проти 5,4-7,7%), соціальний захист (7,18% і 6,07% проти 13,8-26,5%) та економічну діяльність (2,05% і 2,13% проти 4,6-7,4%), що прямо суперечить ЦСР 4, ЦСР 3, ЦСР 1 та ЦСР 8.

Оцінка рівня та структури податкового навантаження підтвердила, що Україна з показником 18,41-22,57% ВВП залишається країною з найнижчим рівнем фіскального перерозподілу в Європі, приблизно вдвічі нижчим за середній по Єврозоні (39,9-40,4%). Встановлено, що ключовою причиною є не низькі ставки, а масштабна тіньова економіка обсягом 25-45% ВВП, яка генерує щорічні бюджетні втрати на рівні 400-450 млрд грн. Ефект кривої Лаффера свідчить, що подальше підвищення ставок без розширення бази через детінізацію несе ризики ерозії доходної спроможності бюджету, а не фіскальної консолідації.

Аналіз міжнародного досвіду країн ОЕСР засвідчив, що найефективніші податкові системи поєднують три взаємопов'язані функції: мобілізацію достатніх доходів, регулюючий вплив на екологічно та соціально шкідливу поведінку, а також формування стимулів для інновацій та офіційної зайнятості. Досвід Швеції, Норвегії та країн Балтії доводить, що цільове спрямування

екологічних надходжень на природоохоронні заходи, поєднане із запровадженням систем торгівлі квотами та «зелених» інвестиційних стимулів, забезпечує одночасно фінансовий і екологічний ефект. Вступ до ОЕСР, до якого Україна долучилась у жовтні 2022 року, є потужним каталізатором реформ, оскільки вимагає імплементації міжнародних податкових стандартів – ATAD, Pillar Two, автоматичного обміну інформацією.

Обґрунтовано, що ключовими стратегічними напрямками реформування податкової системи України є: підвищення рівня мобілізації внутрішніх доходів через детінізацію та реформу спрощеної системи оподаткування, передбачену НСД до 2030 року; екологічна трансформація оподаткування з переходом від прямого вуглецевого податку до непрямого екологічного податку на енергоносії та запровадженням фінансових стимулів для «зеленої» модернізації; запровадження національної системи торгівлі квотами на викиди (UA ETS) як умови звільнення від фінансового тягаря СВМ ЄС, що загрожує втратами українського експорту до 4,7 млрд дол. США у 2026-2030 роках; системна гармонізація з ATAD, Pillar Two та стандартами Євростату; цифрова трансформація адміністрування; збалансована реформа оподаткування праці, де ефективна ставка сягає понад 41%, що є одним із ключових драйверів тіньової зайнятості.

Окремої уваги заслуговує екологічний компонент фінансової та бюджетної політики, де Україна демонструє найбільше відставання від стандартів ЄС. Видатки на охорону навколишнього середовища протягом 2023-2025 років залишались на рівні 0,08-0,12% ВВП, або 5,2-10,5 млрд грн, тоді як у порівнюваних країнах ЄС цей показник коливається в межах 0,5-0,7% ВВП. Водночас чинна система екологічного оподаткування в Україні суттєво поступається стандартам ОЕСР: ставки вуглецевого податку є значно нижчими за діапазон 1-139 дол. США за тону CO_2 , що застосовується у країнах з розвиненим вуглецевим ціноутворенням, а надходження від екологічного збору – 4,2 млрд грн за перші 9 місяців 2025 року – фактично витрачаються на загальні бюджетні потреби, а не на природоохоронні заходи, заради яких інструмент і був

створений. Повне запровадження СВМ з 1 січня 2026 року, що загрожує щорічними втратами українського експорту до 396 млн євро у 2026-2030 роках, робить реформу вуглецевого оподаткування та запуск UA ETS у 2026 році питанням не лише екологічної, а й торговельно-економічної безпеки.

Отже, податкова система України перебуває на критичному роздоріжжі між тактикою екстенсивного підвищення ставок на звужену легальну базу та стратегією системної трансформації – розширення реального охоплення, детінізації, гармонізації з європейськими стандартами і збалансування бюджетних пріоритетів на користь людського капіталу. Стрімке зростання податкових надходжень, підвищення ефективності адміністрування ПДВ та перші результати впровадження Національної стратегії доходів (зростання внутрішніх надходжень на 24% у 2025 році) свідчать про наявний потенціал. Однак реалізація визначених стратегічних напрямів є не лише питанням фінансової ефективності, а й безпосередньою умовою досягнення Цілей сталого розвитку та успішної інтеграції України до Європейського Союзу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаманчук З.А., Тимчишин Ю.В. Безпека у міжнародному туризмі як чинник сталого розвитку. *SWorld Journal*. 2021. Iss. 8. Part 4. P. 11-17. URL: <https://doi.org/10.30888/2663-5712.2021-08-04-042>. (дата звернення: 07.05.2026).
2. Волохова І.С., Дубовик О.Ю., Слатвінська М.О. та ін. Податкова система : навч. посіб. / за заг. ред. І.С. Волохової, О.Ю. Дубовик. Харків : Видавництво «Діса плюс», 2019. 402 с.
3. Генеральна Асамблея Організація Об'єднаних Націй. Звіт Всесвітньої комісії з питань довкілля та розвитку: Наше спільне майбутнє. URL: <https://web.archive.org/web/20220331195909/https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> (дата звернення: 07.05.2026).
4. Грабовський В. Впровадження СВАН та його вплив на українські компанії. Енергоджерела. URL: <https://enerhodzherela.com.ua/analitika/>... (дата звернення: 07.05.2026).
5. Гетман О. Як реформувати спрощену систему оподаткування. РБК-Україна. URL: <https://www.rbc.ua/rus/news/k-reformuvati-sproshchenu-sistemu-opodatkuвання-1721841065.html> (дата звернення: 07.05.2026).
6. Герасимчук Н. Кошти від екоподатку в Україні використовують неефективно. Agroweek. URL: <https://agroweek.com/agroekonomika/koshty-vid-ekopodatku-ukrayini-vykorystovuyut/> (дата звернення: 07.05.2026).
7. Давидов Г.М., Шалімова Н.С., Лисенко А.М., Магопєць О.А. Оподаткування та державна підтримка сільськогосподарських товаровиробників: регіональні пріоритети та євроінтеграційні процеси. URL: <https://dSPACE.kntu.kr.ua/>... (дата звернення: 07.05.2026).
8. Даценко А. Концептуальні засади проблеми сталого розвитку національної економіки України. *Економіка та суспільство*. 2023. № 57. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-6> (дата звернення: 07.05.2026).
9. Давиденко М. Податки на зарплату в Україні: огляд ставок та змін на

2025-2026 роки. Engage. URL: <https://engage.org.ua/podatky-na-zarplatu-v-ukrayini-detalnyj-oglyad-stavok-rozrahunkiv-ta-zmin-na-2025-2026-roky/> (дата звернення: 07.05.2026).

10. Демяник Д. Екоподаток в Україні не працює за призначенням. Glavcom. URL: <https://glavcom.ua/economics/finances/ekopodatok-v-ukrajini-ne-pratsjuje-za-priznachennjam-dlja-vstupu-do-jes-potribna-reforma-1101589.html> (дата звернення: 07.05.2026).

11. Дубровський В. ФОП і податки: чому спрощена система не потребує реформування. Texty.org.ua. URL: <https://texty.org.ua/articles/112798/fop-i-podatky-chomu-sproshena-systema-ne-potrebuye-reformuvannya-pohlyad-fahivcya/> (дата звернення: 07.05.2026).

12. Кабінет Міністрів України. Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina> (дата звернення: 07.05.2026).

13. Кабінет Міністрів України. Україна послідовно впроваджує стандарти ЄС та ОЕСР. URL: <https://www.kmu.gov.ua/en/news/ukraina-poslidovno-vprovadzhuie-standarty-ies-ta-oesr-serhii-marchenko-pro-podatkovu-reformu-na-mizhnarodnii-konferentsii-v-iaponii> (дата звернення: 07.05.2026).

14. Коваленко С. Реформа спрощеної системи оподаткування 2025-2027. Factor Academy. URL: <https://factor.academy/blog/reforma-sproshhenoyi-sistemi-opodatкування-2025-2027/> (дата звернення: 07.05.2026).

15. Крюкова І. Податки як елемент системи управління сталим розвитком. URL: <http://lib.osau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4948/1/7.pdf> (дата звернення: 07.05.2026).

16. Лисенко Т. Як і навіщо підвищувати рівень податкової культури в Україні. Mind.ua. URL: <https://mind.ua/openmind/20298415-yak-i-navishcho-pidvishchuvati-riven-podatkovoyi-kulturi-v-ukrayini> (дата звернення: 07.05.2026).

17. Міністерство економіки України. Ukraine Facility. URL: <https://www.ukrainefacility.me.gov.ua/> (дата звернення: 07.05.2026).

18. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Яким

має бути екологічний податок. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/yakim-maye-buti-ekologichnij-podatok-ta-sistema-finansuvannya-prirodoohoronnih-zahodiv-poziciya-mindovkilliya> (дата звернення: 07.05.2026).

19. Міністерство фінансів України. Організація економічного співробітництва та розвитку. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-ekonomichnogo-spivrobitnictva-ta-rozvitku> (дата звернення: 07.05.2026).

20. Міністерство фінансів України. Національна стратегія доходів до 2030 року. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/National%20Revenue%20Strategy_2030_.pdf (дата звернення: 07.05.2026).

21. Міністерство фінансів України. Україна послідовно впроваджує стандарти ЄС та ОЕСР: Сергій Марченко про податкову реформу на міжнародній конференції в Японії. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/ukraina-poslidovno-vprovadzhuie-standarty-ies-ta-oesr-serhii-marchenko-pro-podatkovu-reformu-na-mizhnarodnii-konferentsii-v-iaponii> (дата звернення: 07.05.2026).

22. Міністерство фінансів України. Open Budget. URL: <https://openbudget.gov.ua/> (дата звернення: 07.05.2026).

23. Міністерство фінансів України. У 2024 році Мінфін України залучив \$41,7 млрд зовнішнього фінансування. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/the_ministry_of_finance_of_ukraine_attracted_417_billion_in_external_financing... (дата звернення: 07.05.2026).

24. Міністерство фінансів України. Державний борг України в 2025 році. URL: https://mof.gov.ua/uk/news/ukraines_public_debt_in_2025 (дата звернення: 07.05.2026).

25. Міністерство фінансів України. Видатки державного бюджету України. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/> (дата звернення: 07.05.2026).

26. Національний інститут стратегічних досліджень. Міжнародна допомога Україні: підсумки 2023 і тренди 2024 року. URL:

<https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/mizhnarodna-dopomoha-ukrayini-pidsumky-2023-i-trendy-2024-roku> (дата звернення: 07.05.2026).

27. Теорія податків та оподаткування. Kraina.one. URL: <https://kraina.one/biznes-i-ekonomika/teoriya-podatkov-ta-opodatkuvannya.html> (дата звернення: 07.05.2026).

28. Трегобчук В.М. Концепція сталого розвитку для України. *Вісник Національної академії наук України*. 2002. № 2. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/portal/All/herald/2002-02/7.htm.3> (дата звернення: 07.05.2026).

29. Фомічов В. Страждання від викидів: українська металургія втрачає ринок ЄС. Liga.net. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/article/strazhdannia-vid-vykydiv-ukrainska-metalurhiia-vtrachaie-rynok-yes-iak-tse-vplyne-na-ekonomiku> (дата звернення: 07.05.2026).

30. Як працює екологічне оподаткування у світі. Ecolog-ua. URL: <https://ecolog-ua.com/news/yak-pracyuye-ekologichne-opodatkuvannya-u-sviti> (дата звернення: 07.05.2026).

31. Accace. Tax changes in Ukraine: a complete overview for 2025. URL: <https://www.accace.com/tax-changes-in-ukraine/> (дата звернення: 07.05.2026).

32. Centre for Economic Strategy. Environmental Taxes in Ukraine. URL: <https://ces.org.ua/environmental-taxes-in-ukraine-policy-brief/> (дата звернення: 07.05.2026).

33. Centre for Economic Strategy. Introducing VAT for sole proprietors in Ukraine. URL: <https://ces.org.ua/en/introducing-vat-for-sole-proprietors-in-ukraine-to-lead-to-closures-rise-in-shadow-economy-expert-economic-platform/> (дата звернення: 07.05.2026). [БУЛО: 43 → СТАЛО: 33]

34. European Commission. Carbon Border Adjustment Mechanism. URL: https://taxation-customs.ec.europa.eu/carbon-border-adjustment-mechanism_en (дата звернення: 07.05.2026).

35. Eurostat. Tax revenue statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10a_taxag__custom_13541207/

(дата звернення: 07.05.2026).

36. Eurostat. Government expenditure statistics. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/gov_10a_exp/default/table?lang=en

37. Hong Yin, Lu Zhang, Chuangneng Cai, Zenglian Zhang, Qihong Zhu. Fiscal & tax incentives, ESG responsibility fulfillments, and corporate green innovation performance. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1059056025000012> (дата звернення: 07.05.2026).

38. KPMG. BEPS 2.0 Pillar One and Pillar Two. URL: <https://kpmg.com/xx/en/our-insights/risk-and-regulation/beps-2-0-pillar-one-and-pillar-two.html> (дата звернення: 07.05.2026).

39. Moody's. Understanding Pillar Two: the global minimum tax policy. URL: <https://www.moody's.com/web/en/us/insights/public-sector/understanding-pillar-two-the-global-minimum-tax-policy.html> (дата звернення: 07.05.2026).

40. Organisation for Economic Co-operation and Development. About OECD. URL: <https://www.oecd.org/en/about.html> (дата звернення: 07.05.2026).

41. Organisation for Economic Co-operation and Development. OECD Economic Surveys: Ukraine 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-economic-surveys-ukraine-2025_940cee85-en/... (дата звернення: 07.05.2026).

42. Organisation for Economic Co-operation and Development. Review of Environmental Taxation and Environmental Expenditure in Ukraine. URL: https://www.oecd.org/en/publications/review-of-environmental-taxation-and-environmental-expenditure-in-ukraine_921319bc-en.html (дата звернення: 07.05.2026).

43. Organisation for Economic Co-operation and Development. Tax Policy Reforms 2025. URL: https://www.oecd.org/en/publications/tax-policy-reforms-2025_de648d27-en.html (дата звернення: 07.05.2026).

44. Organisation for Economic Co-operation and Development. Ukraine's economic resilience and anti-corruption reform efforts lay the foundations for recovery. URL: <https://www.oecd.org/en/about/news/press-releases/2025/05/ukraine->

s-economic-resilience-and-anti-corruption-reform-efforts-lay-the-foundations-for-recovery.html (дата звернення: 07.05.2026).

45. Pigou A.C. The Economics of Welfare. URL: <https://www.econlib.org/library/NPDBooks/Pigou/pgEW.html> (дата звернення: 07.05.2026).

46. SAP. CBAM Carbon Border Adjustment Mechanism. URL: <https://www.sap.com/ukraine/resources/cbam-carbon-border-adjustment-mechanism> (дата звернення: 07.05.2026).

47. Salvatore Ciucci. Tax evasion, education and shadow economy. URL: <https://link.springer.com/content/pdf/10.1007/s10644-024-09732-8.pdf> (дата звернення: 07.05.2026).

48. Stiglitz J. E. Economics of the Public Sector. URL: https://www.academia.edu/37552359/Economics_of_the_Public_Sector_Joseph_E_Stiglitz (дата звернення: 07.05.2026).

49. The World Bank. Business Ready. URL: <https://www.worldbank.org/en/businessready> (дата звернення: 07.05.2026).

50. 100% RE Ukraine. CBAM 2026: Україна на порозі нової енергетичної епохи. URL: <https://100re.org.ua/cbam-2026-ukrayina-na-porozhi-novoyi-energetychnoyi-epohy/> (дата звернення: 07.05.2026).

51. Ukraine OSS. З 1 січня 2026 року ЄС запустив повну дію механізму CBAM. URL: <https://ukraine-oss.com/z-1-sichnya-2026-roku-yevropejskyj-soyuz-zapustyv-povnu-diyu-mehanizmu-transkordonnogo-vugleczevogo-koryguvannya-cbam/> (дата звернення: 07.05.2026).

52. United Nations Development Programme. Tax for Sustainable Development Goals Initiative Annual Report 2023. URL: <https://www.undp.org/publications/tax-sustainable-development-goals-initiative-annual-report-2023> (дата звернення: 07.05.2026).

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця 1.1

Цілі сталого розвитку ООН та їх зв'язок із податковою політикою

Ціль сталого розвитку	Зміст	Зв'язок із податковою політикою
1. Подолання бідності	Ліквідація крайньої бідності у всіх її формах	Прогресивне оподаткування, соціальні трансфери, фінансовані за рахунок податків
2. Подолання голоду	Забезпечення продовольчої безпеки та підтримка сталого сільського господарства	Податкові пільги для агровиробників, акцизи на шкідливі продукти
3. Міцне здоров'я	Здоровий спосіб життя та добробут для всіх	Фінансування охорони здоров'я з бюджету; акцизи на тютюн та алкоголь
4. Якісна освіта	Загальна доступна освіта впродовж усього життя	Фінансування освіти з бюджету; податкові пільги на освітні витрати
5. Гендерна рівність	Рівні права та можливості для жінок і чоловіків	Податкова нейтральність
6. Чиста вода	Доступ до безпечної питної води та санітарії	Рентні платежі за водокористування; екологічні збори
7. Доступна та чиста енергія	Доступна, надійна та відновлювана енергія для всіх	Податкові стимули для ВДЕ; зелений тариф; акцизи на викопне паливо
8. Гідна праця та зростання	Сталий економічний ріст, повна зайнятість	Зниження навантаження на фонд зарплати; боротьба з тіньовою зайнятістю
9. Інновації та інфраструктура	Розбудова стійкої інфраструктури, підтримка інновацій	Податкові кредити для суб'єктів господарської діяльності, які провадять дослідження та розробки, які спрямовані на пошук інноваційних рішень; прискорена амортизація; стимули для «зелених» інвестицій
10. Скорочення нерівності	Зменшення нерівності всередині країн і між ними	Прогресивне оподаткування доходів і майна; усунення регресивних пільг
11. Сталі міста	Відкриті, безпечні та сталі міста і поселення	Земельний та майновий податки; збори за паркування та викиди
12. Відповідальне споживання	Сталі моделі виробництва та споживання	Акцизи на шкідливі товари; стимули для екологічного виробництва
13. Пом'якшення наслідків клімату	Термінові дії щодо боротьби зі зміною клімату	Вуглецевий податок; система торгівлі квотами; СВМ
14. Збереження морських ресурсів	Збереження та раціональне використання морських ресурсів	Рентна плата за водні ресурси; збори за викиди у водойми
15. Збереження екосистем суші	Захист та відновлення наземних екосистем	Рентна плата за природні ресурси; лісовий податок
16. Мир, справедливість, інститути	Мирне та справедливе суспільство, сильні інститути	Детінізація економіки; антикорупційні заходи в адмініструванні
17. Партнерство заради розвитку	Зміцнення засобів досягнення сталого розвитку	Міжнародне податкове співробітництво; обмін інформацією

Додаткові функції податків, що сприяють досягненню цілей сталого розвитку економіки [36]

Управління податковою інформацією	
Оцінка податкових потоків для забезпечення ресурсами цілей сталого розвитку	
Підвищення прозорості економіки та податкового адміністрування	
Стимулювання "зелених" і соціальних практик	
Баланс між прибутком і сталим розвитком	
Покращення інвестиційного клімату	
Підвищення якості життя та боротьба з бідністю	
Стимулювання відповідальної поведінки економічних індивідумів	

Таблиця 2.5

Порівняльна структура видатків загального уряду за функціями COFOG у
2023-2025 р. [36]

% ВВП

Функція видатків (COFOG)	Україна	Польща	Болгарія	Естонія	Латвія	Литва	Фінляндія	Україна	Польща	Болгарія	Естонія	Латвія	Литва	Фінляндія
Загальнодержавні функції	4.53	4.6	3,2	4.1	3,8	3,6	6,9	4.89	5.2	2.9	4.3	4.6	3.6	7.2
Оборона	32.08	2,2	1,5	3.1	2.6	2,3	1,4	30.09	2.9	1.3	3.7	2.7	2.6	1.5
Громадський порядок і безпека	8.79	2, %	2,6	1,9	2,6	1,5	1,2	9.04	2.4	2.8	1.8	3.2	1.6	1.3
Економічна діяльність	2.05	7,4	5.80	4.90	6.80	3,2	4.70	2.13	6.1	5.8	4.6	6.6	3.2	4.9
Охорона навколишнього середовища	0.08	0,7	0,6	0,7	0,5	0,5	0,2	0.12	0,7	0,6	0,7	0,5	0,5	0,2
Охорона здоров'я	2.74	5,7	5,4	6,2	5.4	5,2	7,6	2.63	6.1	5.4	6.3	5.4	5.8	7.7
Освіта	0.92	4.9	4,1	6,3	6,1	5,1	6,1	0.85	5.6	4.3	6,3	6,1	5.5	6.3
Соціальний захист	7.18	16,8	13,8	13.5	13.5	13.9	25.6	6.07	18.3	14.4	13.8	14.1	14.7	26.5
Житлово-комунальне господарство	0.13	0.70	1.10	0.4	0.9	0.7	0.5	0.1	0.6	1%	0.4	1	0.8	0.5
Духовний та фізичний розвиток	0.18	1.3	0.70	2	1.3	1.2	1.6	0.21	1.4	0.7	1.9	1.4	1.3	1.7

Кроки реформування ССО

Автоматичне набуття та припинення статусу підприємця	
Статус підприємця надаватиметься автоматично через банк	
Припинення статусу також відбуватиметься автоматично	
Усі доходи, отримані поза межами такого рахунку, оподатковуватимуться за загальними правилами ПДФО	
Юридичні особи будуть виведені зі спрощеної системи	
Передбачено поступове підвищення ставок ЄП для юросіб третьої групи до рівня, еквівалентного ставці податку на прибуток (18% від прибутку)	
Об'єднання другої та третьої груп у єдину «об'єднану групу»	
Диференційовані ставки ЄП	
Скорочення КВЕДів, дозволених для 1 групи	
Обов'язкова реєстрація платником ПДВ	
Обов'язкове застосування РРО / ПРРО для об'єднаної групи	

Основні проблеми екологічного податку в Україні

Вузька база оподаткування та неповне охоплення джерел забруднення

- Екологічний податок в Україні є доволі обмеженим порівняно з міжнародною практикою, об'єкти оподаткування поділяються лише на 5 категорій за фізичним характером предмета оподаткування. Зокрема не охоплює транспортний сектор, який є привалуючим в Україні. На відміну від цього, у країнах ЄС використовують ширший набір інструментів (податки, тарифи, квоти, дозволи, відповідальність виробників), тому в Україні значна частина екологічної шкоди не регулюється, а бюджет втрачає можливі надходження.

Занадто низькі ставки, що не виконують регуляторної функції

- У порівнянні з іншими країнами Центральної та Східної Європи ставки екологічного податку в Україні є переважно нижчими. В Україні ж ставка за викиди CO₂ від стаціонарних установок становила лише 30 гривень за тону, що є мізерним порівняно з міжнародними рівнями. Ставки, що не відображають реальну вартість екологічної шкоди, не стимулюють підприємства до модернізації виробництва та зниження викидів, перетворюючи екологічний податок на суто фіскальний збір без регуляторного ефекту.

Відсутність системи торгівлі викидами

- Є критичним недоліком в умовах СВМ, бо без власної системи ціноутворення на вуглець українські експортери не можуть зараховувати сплачені платежі в рахунок СВМ-зобов'язань і змушені платити повну вартість сертифікатів на кордоні ЄС

Нецільове використання надходжень від екологічного податку

- Наприкінці 2014 року, в межах бюджетної реформи, більшу частину екологічного податку спрямували до загального фонду держбюджету. Формально фонд залишився в законодавстві, але фактично перестав існувати як окремий фінансовий інструмент, а «екологічні» гроші стали витратитися на будь-які бюджетні потреби. Практика свідчить, що в деяких регіонах за рахунок екоподатку фінансували ремонт шпиталів, будівництво дамб та озеленення шкільних територій, тоді як фахівці наголошують: логічніше спрямовувати ці кошти на екомодернізацію виробництв, які й є джерелами забруднення.

Проблеми адміністрування та заниження бази оподаткування

- Адміністрування податку ускладнене через відсутність чіткої методології вимірювання викидів, що призводить до заниження показників і недоотримання коштів бюджетом

Анотація

Пацан Ю.М. Теоретичні основи ролі податків у забезпеченні сталого розвитку національної економіки. Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття першого (бакалаврського) рівня вищої освіти зі спеціальності 072 – Фінанси, банківська справа, страхування та фондовий ринок. Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Чернівці, 2026. 57 с.

У кваліфікаційній роботі досліджено роль податків у забезпеченні сталого розвитку національної економіки. Розкрито значення податкової системи для досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей. Проаналізовано сучасний стан податкової системи України, проблеми податкового навантаження, тіньової економіки й екологічного оподаткування. Обґрунтовано напрями вдосконалення податкової політики з урахуванням євроінтеграційних процесів і міжнародного досвіду.

Ключові слова: податкова система, сталий розвиток, Цілі сталого розвитку, податкове навантаження, тіньова економіка, екологічне оподаткування, СВАМ, ОЕСР.

ABSTRACT

Patsan Y.M. Theoretical Foundations of the Role of Taxes in Ensuring the Sustainable Development of the National Economy. Manuscript. Qualification work for obtaining the first (bachelor's) level of higher education in specialty 072 - Finance, Banking, Insurance and Stock Market. Yuri Fedkovich Chernivtsi National University, Chernivtsi, 2026. 57 p.

The qualification work examines the role of taxes in ensuring the sustainable development of the national economy. The importance of the tax system in achieving economic, social, and environmental goals is revealed. The current state of Ukraine's tax system and the issues of tax burden, shadow economy, and environmental taxation are analyzed. Directions for improving tax policy based on European integration and international experience are substantiated.

Keywords: tax system, sustainable development, Sustainable Development Goals, tax burden, shadow economy, environmental taxation, SVAM, OECD.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Ю.М. Пацан